www.turkishstudies.net/turkishstudies

Turkish Studies

eISSN: 1308-2140

ANKARA SCIENCE UNIVERSITY

Research Article / Araştırma Makalesi

Headstones in the Urfa Historical Mosque Cemeteries

Urfa Tarihi Camii Hazirelerindeki Mezar Taşı Başlıkları

Gül Güler*

Abstract: Headstones, which were one of the most important symbols of prestige, social class, position, and title during the Ottoman period, also indicate the status, identity, and affiliation of the person buried in the grave. This study focuses on the headstones in five cemeteries in Urfa's city center: Ulu Mosque, Yusuf Pasha Mosque, Hekim Dede Mosque, Halil'ür-rahman Mosque, and Mevlid-i Halil Mosque. The majority of the historical gravestones in the cemeteries date back to the late Ottoman period (19th-20th centuries) and the early years of the Republic, although a few date back to earlier periods. The historical mosque cemeteries of Urfa contain the graves of the city's high-ranking bureaucrats, religious officials, scholars, members of religious orders, military personnel, and prominent citizens. Within the scope of the study, headstones were identified on 197 of the 494 graves found in the cemeteries. Five main types of headgear were identified: turban, skullcap, fez, cylindrical cap, and sect cap, with 13 subtypes. Thirty-seven of the headgear were turbans, 37 were skullcaps, 105 were fezzes, 6 were cylindrical caps, and 12 were sect caps. The most common type of headstone is the fez. Based on the personal information on the stones, it has been determined that all the headstones in the cemeteries belong to male graves. In our study, 197 headstones from five historical mosque cemeteries in the city of Urfa were examined and evaluated for shape, date, occupation title, gender, decoration, and material characteristics. The aim of the identification and evaluation was to contribute to the literature on this subject by comparing Ottoman-period headstones.

Keywords: Urfa, Gravestone, Headstone, Symbol, Social Status

Öz: Osmanlı döneminde itibarın, sosyal sınıfın, mevki ve unvanın en önemli sembollerinden biri olan başlıklar, mezar taşlarında da mezarda yatan kişinin statüsünü, kimlik ve aidiyetini göstermektedir. Urfa şehir merkezinde, Ulu Camii, Yusuf Paşa Camii, Hekim Dede Camii, Halil'ür-rahman Camii ve Mevlid-i Halil Camii olmak üzere beş hazirede bulunan mezar taşı başlıkları bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Hazirelerde tarihi mezar taşlarının büyük bir kısmı, Osmanlı Devleti'nin son dönemi XIX.-XX. yy. ile Cumhuriyetin ilk yıllarına aittir, ancak nadir de olsa daha erken tarihli mezar taşları da bulunmaktadır. Urfa tarihi cami hazirelerinde, şehrin üst düzey bürokratlarının, din görevlilerinin, âlimlerin, dini unvana sahip tarikat mensuplarının, askeri erkândan olan kişilerin ve şehrin ileri gelenlerinin metfun olduğu görülmektedir. Çalışma kapsamında hazirelerde bulunan toplam 494 mezardan 197'inde başlık tespit edilmiştir. Başlıklarda

* Assoc. Prof. Dr., Harran University, Faculty of Theology, Department of Islamic History and Arts
Doç. Dr., Harran Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü
ORCİD https://orcid.org/0000-0002-7118-6469
gulguler@harran.edu.tr

Cite as/ Atıf: Güler, G. (2026). Headstones in the Urfa historical mosque cemeteries / Urfa tarihi camii hazirelerindeki mezar taşı başlıkları. *Turkish Studies*, *21*(Ö1), 1663-1713. [Special Issue Dedicated to Prof. Dr. Mahmut Özer]. Ankara Bilim University Publications. https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.89331
Received/Geliş: 12 January/Ocak 2026
Accepted/Kabul: 15 September/Eylül 2026
Published/Yayın: 20 September/Eylül 2026
Checked by plagiarism software

CC BY NC

sarık, kavuk, fes, silindirik başlık, tarikat başlığı olmak üzere 5 ana tip ve bunların altında 13 farklı başlık tipi belirlenmiştir. Başlıklardan 37'si sarık, 37'si kavuk, 105'i fes, 6'sı silindirik başlık ve 12'si tarikat başlığı şeklinde yapılmıştır. En yaygın başlık tipi festir. Hazirelerdeki başlıkların tamamının erkek mezarlarına ait olduğu taşların üzerlerindeki kişiye ait kimlik bilgilerinden tespit edilmiştir. Çalışmamızda Urfa şehrinde beş tarihi cami haziresinde bulunan mezar taşlarındaki toplam 197 mezar taşı başlığı, biçim, tarih, meslek-unvan, cinsiyet, bezeme, malzeme özellikleriyle incelenip değerlendirilmiştir. Tespit ve değerlendirme sonucunda Osmanlı dönemi mezar taşı başlıkları ile mukayesesinin yapılmasının bu konu ile ilgili literatüre katkıda bulunulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Urfa, Mezar Taşı, Başlık, Sembol, Sosyal Statü

Structured Abstract:

Headstones are among the most important elements on gravestones, indicating the profession, social class, gender, and religious affiliation of the person buried in the grave. Headwear worn by individuals in Ottoman society was an important indicator of social class. Headwear was one of the most important characteristics that distinguished people who held positions in the state apparatus, belonged to the ulema class, were Sufi mystics, and were influential in society from others.

Historical Mosque Cemeteries in Urfa: There are five cemeteries in the city centre of Urfa: Ulu Mosque, Yusuf Paşa Mosque, Hekim Dede Mosque, Halil-ür-rahman Mosque, and Mevlid-i Halil Mosque. As a result of the identification and inventory studies conducted in the historical mosque cemeteries of Urfa, a total of 494 graves were identified. The majority of the historical gravestones in the cemeteries date back to the late Ottoman period (19th-20th centuries) and the early years of the Republic.

In our study, 197 gravestone headstones from five historical mosque cemeteries in Urfa were examined and evaluated, enabling us to develop a typology of Ottoman gravestones in Urfa. The headstones found in the cemeteries were classified by shape, and typologies were created. Accordingly, five main types of headstones were identified: turban, cap, fez, cylindrical headstones, and sect headstones, with 13 different types of headstones under these main categories.

In our study, 197 headstones from the cemeteries of five historic mosques in Urfa were examined and evaluated for shape, date, profession/title, gender, decoration, and material characteristics. When we evaluated the headstones by shape, we classified them according to their typology. Accordingly, five main types were identified: turban, skullcap, fez, cylindrical headgear, and sect headgear, with 13 subtypes under these. Thirty-seven pieces of headgear were turbans, 37 were skullcaps, 105 were fezzes, six were cylindrical headgear, and 12 were sect-headgear. The most common headgear type on the gravestones in the cemeteries was the fez.

The turban type of headgear is found on 37 gravestones in the cemeteries. These types of headgear date from 1814 to 1950 and bear titles such as seyyid, sheikh, hafiz, hajji, hoca, and preacher. The kavuk-type headdress: Six of the gravestones in the cemeteries feature the cylindrical type of headdress. The kavuk-type headdress is found on 37 of the gravestones in the cemeteries. These headdresses are dated between 1695 and 1950 and bear religious titles such as seyyid, sheikh, and hajji, as well as professions such as governor, judge, imam, accountant, merchant, and tradesman.

The headgear we have described as kavuk in the cemeteries has a turban wrapped around it that curves upward toward the back; the front of the turban is rectangular or circular, the sides are straight, and the back is usually segmented. Additionally, there is a thin peak section at the top of the headdress, which can be either star-shaped or flat. It has been determined that this type of headdress is made in a style unique to Urfa. The earliest kavuk of this type dates back to 1807 and belonged to a pilgrim, while the latest dates back to 1905 and also belonged to a person with the title of "pilgrim".

The fez-type cap is found on 105 gravestones in the cemeteries. These types of headdresses date from 1852 to 1959 and bear religious titles such as pilgrim and hafiz, as well as professions such as mutasarrıf (governor), general-pasha, commander, officer, clerk, regimental clerk, gendarmerie company commander, and miralay-liva vekili (colonel-brigadier).

The tarikat (religious order) type of headstone Six of the gravestones in the cemeteries are of the cylindrical type. on 12 of the gravestones in the cemeteries. These types of headstones date from 1781 to 1953 and belong to individuals with religious titles such as seyit, dede, şeyh, dervish, hacı, and sofi. The cylindrical type of headstone Six of the gravestones in the cemeteries have a cylindrical shape. Six of the gravestones in the cemeteries have a cylindrical shape. These types of headgear date from 1894 to 1919 and bear titles such as "aga" and "bey". When we evaluate the headgear by date, the earliest is a 1695 turban-type headgear belonging to the governor of Urfa in the Urfa Ulu Mosque Cemetery. The latest date is a fez-type headdress dated 1959 in the Mevlid-i Halil Mosque cemetery, which has no title or profession written on it.

When we evaluate the headdresses by profession and title, turban-type headdresses appear on gravestones of religious figures with titles such as seyyid, sheikh, hafiz, hoca, and preacher. It has been determined that kavuk-type headgear was used by people from different walks of life with professions such as governor, judge, accountant, imam, and merchant, as well as titles such as seyyid, hajji, and aga. In fez-type headgear, military ranks such as 'pasha', 'colonel', 'major', and 'captain'; professions such as 'clerk' and 'doctor';

and titles such as 'seyyid', 'hajji', 'hafiz', and 'aga' have been identified. In tarikat headgear, religious titles and statuses such as seyyid, sheikh, dervish, dede, baba, abdal, sofi, and hajji have been identified. The gravestones with coin-shaped headstones indicate that the individuals buried there belonged to the Mevlevi order, while those with crown-shaped headstones indicate that the individuals buried there belonged to the Kadiri order. In the case of cylindrical headstones, no profession was written; only the titles of aga and bey were indicated.

When evaluating the headstones by gender, all the headstones in the cemeteries belong to male graves. When evaluating the headstones with similar examples, those on the gravestones in the Urfa mosque cemeteries generally resemble those in Ottoman cities, but the Urfa examples are less elaborate and are made in a local style.

In conclusion, the gravestones in the historical mosque cemeteries of Urfa attract attention not only for their shapes, inscriptions, and decorations but also for their headstones, which serve as a reminder of the city's history, culture, and art. These headstones on the gravestones are valuable historical data that describe the affiliations of the people buried in those graves while they were alive. Documenting and preserving gravestones, which are among our important cultural heritage, and their most distinctive feature, the headstones, will ensure that our connection with our history is not severed.

Keywords: Urfa, gravestone, headstone, symbol, social status

ملخص منظم:

تُعد شارات الرأس من أهم العناصر الموجودة على شواهد القبور، حيث تشير إلى المهنة والطبقة الاجتماعية والجنس والانتماء الديني للشخص المدفون في القبر. وكانت أغطية الرأس التي يرتديها الأفراد في المجتمع العثماني مؤشراً هاماً على الطبقة الاجتماعية. وكانت أغطية الرأس من أهم السمات التي تميز الأشخاص الذين يشغلون مناصب في جهاز الدولة، أو ينتمون إلى طبقة العلماء، أو هم من الصوفيين، أو ذوي النفوذ في المجتمع، عن غيرهم.

مقابر المساجد التاريخية في أورفا: توجد خمس مقابر في وسط مدينة أورفا، وهي مسجد أولو، ومسجد يوسف باشا، ومسجد خليل الرحمن، ومسجد مولد خليل. ونتيجة لدراسات التحديد والجرد التي أُجريت في مقابر المساجد، ومسجد حكيم دede التاريخية في أورفا، تم تحديد ما مجموعه 494 قبرًا. وتعود غالبية شواهد القبور التاريخية في هذه المقابر إلى أواخر العهد العثماني (القرنين التاسع عشر والعشرين) والسنوات الأولى من عهد الجمهورية.

في دراستنا، تم فحص وتقييم 197 شاهد قبر من خمس مقابر للمساجد التاريخية في أورفا، مما مكننا من وضع تصنيف لنماذج شواهد القبور العثمانية في أورفا. تم تصنيف شواهد القبور الموجودة في المقابر حسب الشكل، ووُضعت تصنيفات لها. وبناءً على ذلك، تم تحديد خمسة أنواع رئيسية من شواهد القبور: شواهد على شكل عمامة، وقبعة، وفيز، وأسطوانية، وشواهد طائفية، مع وجود 13 نوعًا مختلفًا من شواهد القبور ضمن هذه الفئات الرئيسية.

في دراستنا، تم فحص وتقييم 197 شاهد قبر من مقابر خمسة مساجد تاريخية في أورفا من حيث الشكل، والتاريخ، والمهنة/اللقب، والجنس، والزخرفة، وخصائص المواد. وعند تقييم الشواهد حسب الشكل، قمنا بتصنيفها وفقًا لنظامها التصنيفي. وبناءً على ذلك، تم تحديد خمسة أنواع رئيسية: العمامة، والقبعة الصغيرة، والفيز، والأغطية الأسطوانية، والأغطية الطائفية، مع نوعًا فرعيًا ضمن هذه الفئات. وكان هناك 37 قطعة من أغطية الرأس على شكل عمامة، و37 على شكل قبعة صغيرة، و105 13 على شكل فيز، و6 على شكل أغطية رأس أسطوانية، و12 على شكل أغطية رأس طائفية. وكان الفيز هو النوع الأكثر شيوعًا من أغطية الرأس على شواهد القبور في المقابر.

ويوجد غطاء الرأس من نوع العمامة على 37 شاهد قبر في المقابر. ويعود تاريخ هذه الأنواع من أغطية الرأس إلى الفترة من عام 1814 إلى عام 1950، وتحمل ألقابًا مثل «سيد» و«شيخ» و«حافظ» و«حاج» و«هوجا» و«واعظ». أما غطاء الرأس من نوع «الكافوك»: فتظهر ستة من شواهد القبور في المقابر غطاء الرأس الأسطواني. يوجد غطاء الرأس من نوع الكافوك» على 37 من شواهد القبور في المقابر. وتعود هذه الأغطية إلى الفترة ما بين عامي 1695 و1950، وتحمل ألقابًا دينية» مثل «سيد» و«شيخ» و«حاج»، بالإضافة إلى مهن مثل «حاكم» و«قاضي» و«إمام» و«محاسب» و«تاجر» و«حرفي».

يتميز غطاء الرأس الذي وصفناه بـ«الكافوك» في المقابر بوجود عمامة ملفوفة حوله تنحني لأعلى باتجاه الخلف؛ ويكون الجزء الأمامي من العمامة مستطيلاً أو دائرياً، والجوانب مستقيمة، أما الجزء الخلفي فيكون عادةً مقسماً إلى أجزاء. بالإضافة إلى ذلك، يوجد جزء رفيع بارز في أعلى غطاء الرأس، يمكن أن يكون إما على شكل نجمة أو مسطحاً. وقد تبيّن أن هذا النوع من أغطية الرأس مصنوع بأسلوب فريد خاص بمدينة أورفا. يعود أقدم «كافوك» من هذا النوع إلى عام 1807 وكان ملكًا لحاج، بينما يعود الأحدث إلى عام 1905 وكان أيضًا ملكًا لشخص يحمل لقب «حاج».

وقد عُثر على القبعة من نوع «الفيز» على 105 شواهد قبور في المقابر. وتعود هذه الأنواع من أغطية الرأس إلى الفترة من عام 1852 إلى عام 1959، وتحمل ألقابًا دينية مثل «الحاج» و«الحافظ»، بالإضافة إلى مهن مثل «المتصرّف» (الحاكم) و«الجنرال باشا»، و«القائد»، و«الضابط»، و«الكاتب»، و«كاتب الفوج»، و«قائد سرية الدرك»، و«ميرالاي-ليفا فيكيلي» (عقيد-عميد).

نوع شواهد القبور «التاركات» (الطائفة الدينية) ستة من شواهد القبور في المقابر هي من النوع الأسطواني. على 12 من شواهد القبور في المقابر. تعود هذه الأنواع من شواهد القبور إلى الفترة من عام 1781 إلى عام 1953، وهي تخص أفرادًا يحملون ألقابًا دينية مثل «سييد» و«ديدي» و«شيخ» و«درويش» و«هاجي» و«صوفي». النوع الأسطواني لشواهد القبور: ستة من شواهد القبور في المقابر لها شكل أسطواني. ستة من شواهد القبور في المقابر لها شكل أسطواني. يعود تاريخ هذه الأنواع من شواهد القبور إلى الفترة من عام 1894 إلى عام 1919، وتحمل ألقابًا مثل «آغا» و«بي». وعند تقييم أغطية الرأس حسب التاريخ فإن أقدمها هو غطاء رأس من نوع العمامة يعود إلى عام 1695، ويخص والي أورفا في مقبرة مسجد أورفا أولو. أما أحدثها فهو غطاء رأس من نوع الفيز يعود إلى عام 1959 في مقبرة مسجد مولود خليل، ولا يحمل أي لقب أو مهنة مكتوبة عليه.

وعند تقييم أغطية الرأس حسب المهنة واللقب، تظهر أغطية الرأس من نوع العمامة على شواهد قبور الشخصيات الدينية التي تحمل ألقابًا مثل «سيّد» و«شيخ» و«حافظ» و«هوجا» و«واعظ». وقد تبيّن أن أغطية الرأس من نوع «كافوك» كانت تُستخدم من قبل أشخاص من مختلف مناحي الحياة، ممن يمارسون مهنًا مثل «حاكم» و«قاضٍ» و«محاسب» و«إمام» و«تاجر»، فضلاً عن ألقاب مثل «سيّد» و«حاج» و«آغا». أما في أغطية الرأس من نوع «الفيز»، فقد تم تحديد رتب عسكرية مثل «الباشا» و«العقيد و«الرائد» و«النقيب»؛ ومهن مثل «الكاتب» و«الطبيب»؛ وألقاب مثل «السيد» و«الحاج» و«الحافظ» و«الأغا». أما في أغطية «الرأس الخاصة بالطرق الصوفية، فقد تم تحديد ألقاب ومراكز دينية مثل «سيّد» و«شيخ» و«درويش» و«ديدي» و«بابا» و«عبدال و«صوفي» و«حاج». وتشير شواهد القبور ذات الشكل النقدي إلى أن الأفراد المدفونين هناك كانوا ينتمون إلى الطريقة المولوية بينما تشير تلك ذات الشكل التاجي إلى أن الأفراد المدفونين هناك كانوا ينتمون إلى الطريقة القادرية. أما في حالة شواهد القبور «الأسطوانية، فلم تُذكر أي مهنة؛ بل اكتُفي بالإشارة إلى لقبي «أغا» و«بي».

وعند تقييم شواهد القبور حسب الجنس، يتبين أن جميع شواهد القبور في المقابر تخص قبور الذكور. وعند مقارنة شواهد القبور بأمثلة مماثلة، يتضح أن تلك الموجودة في مقابر مساجد أورفا تشبه عمومًا تلك الموجودة في المدن العثمانية، إلا أن أمثلة أورفا أقل تفصيلًا ومصنوعة بأسلوب محلي.

وختامًا، فإن شواهد القبور في مقابر المساجد التاريخية في أورفا تلفت الانتباه ليس فقط لأشكالها ونقوشها وزخارفها، بل أيضًا لشعاراتها التي تُعد تذكيرًا بتاريخ المدينة وثقافتها وفنها. وتُعد هذه الشعارات الموجودة على شواهد القبور بيانات تاريخية قيّمة تصف الانتماءات التي كان ينتمي إليها الأشخاص المدفونون في تلك القبور أثناء حياتهم. إن توثيق وحفظ شواهد القبور، التي تُعد من أهم تراثنا الثقافي، وأبرز سماتها المميزة، وهي اللوحات التذكارية، سيضمن عدم انقطاع صلتنا بتاريخنا.

الكلمات المفتاحية: أورفا، شاهد القبر، اللوحة التذكارية، الرمز، المكانة الاجتماعية

Résumé Structuré:

Les pierres tombales comptent parmi les éléments les plus cruciaux des sépultures, car elles indiquent la profession, la classe sociale, le sexe et l'appartenance religieuse de la personne inhumée. Dans la société ottomane, les coiffes portées par les individus constituaient un indicateur significatif de la classe sociale. Distinguer les personnes occupant des fonctions au sein de l'appareil d'État, appartenant à la classe des oulémas, pratiquant le soufisme ou exerçant une influence dans la société, des autres membres de la population était possible grâce à des caractéristiques marquantes. Elles figuraient parmi les plus significatives.

Cimetières des mosquées historiques d'Urfa : le centre-ville d'Urfa compte cinq cimetières : ceux des mosquées Ulu, Yusuf Paşa, Hekim Dede, Halil-ür-rahman et de la mosquée Mevlid-i Halil. Les études d'identification et d'inventaire menées dans les cimetières des mosquées historiques d'Urfa ont permis de recenser un total de 494 tombes. La majorité des pierres tombales historiques présentes dans ces cimetières remontent à la fin de la période ottomane (XIXe-XXe siècles) et aux premières années de la République.

Dans le cadre de notre étude, 197 pierres tombales provenant des cinq cimetières historiques de mosquées d'Urfa ont été examinées et évaluées, ce qui nous a permis d'élaborer une typologie des pierres tombales ottomanes à Urfa. Les pierres tombales trouvées dans les cimetières ont été classées selon leur forme, et des typologies ont été établies. Ainsi, cinq types principaux de pierres tombales ont été identifiés : celles en forme de turban, de bonnet, de fez, ainsi que les cylindriques et sectaires, regroupant au total 13 types différents au sein de ces catégories principales.

Nous avons examiné 197 pierres tombales provenant des cimetières de cinq mosquées historiques d'Urfa. Dans le cadre de notre étude, nous les avons évaluées en fonction de leur forme, de leur date, de la profession ou du titre, du sexe, de la décoration et des caractéristiques des matériaux les avons évaluées en fonction de leur forme, de leur date, de la profession ou du titre, du sexe, de la décoration et des caractéristiques des matériaux dans le cadre de notre étude. Lors de l'évaluation des pierres tombales en fonction de leur forme, nous les avons classées selon leur typologie. Cinq types principaux ont ainsi été identifiés : les pierres tombales en forme de turban, de calotte, de fez, de couvre-chef cylindrique et de couvre-chef sectaire, regroupant 13 sous-types. Trente-sept couvre-chefs étaient des turbans, 37 des calottes, 105 des fez, six des couvre-chefs cylindriques et 12 des couvre-chefs sectaires. Le type de couvre-chef le plus courant sur les pierres tombales des cimetières était le fez.

Le type de couvre-chef « turban » est présent sur 37 pierres tombales des cimetières. Ces couvre-chefs datent de 1814 à 1950 et portent des titres tels que seyyid, cheikh, hafiz, hajji, hoca et prédicateur. Le couvre-chef de type « kavuk » : six des pierres tombales des cimetières arborent ce type de couvre-chef cylindrique. La coiffe de type kavuk est présente sur 37 pierres tombales des cimetières. Ces coiffes datent de 1695 à 1950 et portent des titres religieux tels que seyyid, cheikh et hajji, ainsi que des professions telles que gouverneur, juge, imam, comptable, marchand et artisan.

La coiffe que nous avons décrite comme un kavuk dans ces cimetières est constituée d'un turban enroulé qui s'incurve vers le haut à l'arrière ; son avant est rectangulaire ou circulaire, les côtés sont droits et l'arrière est généralement segmenté. De plus, une fine pointe se trouve au sommet de la coiffe, qui peut être soit en forme d'étoile, soit plate. Il a été établi que ce type de coiffe est fabriqué selon un style propre à Urfa. Le plus ancien kavuk de ce type remonte à 1807 et appartenait à un pèlerin, tandis que le plus récent date de 1905 et était également détenu par une personne portant le titre de « pèlerin ».

La coiffe de type fez est présente sur 105 pierres tombales dans les cimetières. Ces types de coiffes datent de 1852 à 1959 et portent des titres religieux tels que « pèlerin » et « hafiz », ainsi que des professions telles que mutasarrıf (gouverneur), général-pacha, commandant, officier, greffier, greffier de régiment, commandant de compagnie de gendarmerie et miralay-liva vekili (colonel-brigadier).

La pierre tombale de type « tarikat » (ordre religieux) : six des pierres tombales des cimetières sont de type cylindrique. On en trouve sur 12 des pierres tombales des cimetières. Ces types de pierres tombales datent de 1781 à 1953 et appartiennent à des personnes portant des titres religieux tels que « seyit », « dede », « şeyh », « derviche », « hacı » et « sofi ». Les pierres tombales de type cylindrique : six des pierres tombales des cimetières ont une forme cylindrique. Six des pierres tombales des cimetières ont une forme cylindrique. Ces types de pierres tombales datent de 1894 à 1919 et portent des titres tels que « aga » et « bey ». Si l'on classe ces coiffes par date, la plus ancienne est une coiffe de type turban, datant de 1695, appartenant au gouverneur d'Urfa et située dans le cimetière de la mosquée Ulu d'Urfa. La plus récente est une coiffe de type fez datée de 1959, située dans le cimetière de la mosquée Mevlid-i Halil, sur laquelle aucun titre ni profession n'est inscrit.

Si l'on examine ces coiffes en fonction de la profession et du titre, les turbans apparaissent sur les pierres tombales de personnalités religieuses portant des titres tels que seyyid, cheikh, hafiz, hoca et prédicateur. Il a été établi que les coiffes de type kavuk étaient portées par des personnes issues de différents milieux, exerçant des professions telles que gouverneur, juge, comptable, imam et commerçant, et portant des titres comme seyyid, hajji et aga. Pour les coiffes de type « fez », on a identifié des grades militaires tels que « pacha », « colonel », « commandant » et « capitaine » ; des professions telles que « greffier » et « médecin » ; ainsi que des titres tels que « seyyid », « hajji », « hafiz » et « aga ». Sur les coiffes de type « tarikat », des titres et statuts religieux tels que seyyid, cheikh, derviche, dede, baba, abdal, soufi et hajji ont été identifiés. Les pierres tombales en forme de pièce de monnaie indiquent que les personnes inhumées appartenait à l'ordre des Mevlevis, tandis que celles en forme de couronne indiquent qu'elles appartenaient à l'ordre des Kadiris. Dans le cas des pierres tombales cylindriques, aucune profession n'était mentionnée ; seuls les titres d'« aga » et de « bey » étaient indiqués.

Si l'on examine les pierres tombales sous l'angle du genre, toutes celles des cimetières correspondent à des tombes d'hommes. En comparant ces pierres tombales à des exemples similaires, celles des cimetières des mosquées d'Urfa ressemblent généralement à celles des villes ottomanes, mais les exemples de cette localité sont moins élaborés et présentent un style local.

En conclusion, les pierres tombales des cimetières historiques des mosquées d'Urfa retiennent l'attention à la fois par leurs formes, leurs inscriptions et leurs décorations, et par leurs pierres de tête. Ces dernières témoignent en effet de l'histoire, de la culture et de l'art de la ville. Ces pierres de tête constituent des données historiques précieuses qui décrivent les affiliations des personnes inhumées dans ces tombes de leur vivant. La documentation et la préservation des pierres tombales, qui font partie de notre patrimoine culturel significatif, ainsi que de leur élément le plus caractéristique, les pierres funéraires, permettront de garantir que notre lien avec notre histoire ne soit pas rompu.

Mots-clés: Urfa, pierre tombale, pierre funéraire, symbole, statut social

Resumen Estructurado:

Las lápidas son uno de los elementos más esenciales de las tumbas, ya que indican la profesión, la clase social, el género y la afiliación religiosa de la persona enterrada en la fosa. Los tocados que llevaban los individuos en la sociedad otomana constituían un indicador relevante de la clase social. Los tocados eran una de las características más relevantes que distinguían a las personas que ocupaban cargos en el aparato estatal; pertenecían a la clase de los ulemas, eran místicos sufíes o ejercían influencia en la sociedad, del resto de la población.

Cementerios de mezquitas históricas en Urfa: Hay cinco cementerios en el centro de la ciudad de Urfa: la mezquita Ulu, la mezquita Yusuf Paşa, la mezquita Hekim Dede, la mezquita Halil-ür-rahman y la mezquita Mevlid-i Halil. Como resultado de los estudios de identificación e inventario realizados en los cementerios de las mezquitas históricas de Urfa, se identificaron un total de 494 tumbas. La mayoría de las lápidas históricas de los cementerios datan de finales del periodo otomano (siglos XIX y XX) y de los primeros años de la República.

En nuestro estudio se examinaron y evaluaron 197 lápidas procedentes de cinco cementerios históricos de mezquitas de Urfa, lo que nos permitió desarrollar una tipología de las lápidas otomanas de dicha ciudad. Las lápidas halladas en los cementerios se clasificaron según su forma y se crearon tipologías. De este modo, se identificaron cinco tipos principales de lápidas: de turbante, de gorro, de fez, cilíndricas y sectarias, con 13 tipos diferentes de lápidas dentro de estas categorías principales.

En nuestro estudio, se examinaron y evaluaron 197 lápidas procedentes de los cementerios de cinco mezquitas históricas de Urfa en cuanto a su forma, fecha, profesión o título, género, decoración y características de los materiales. Al evaluar las lápidas según su forma, las clasificamos de acuerdo con su tipología. De este modo, se identificaron cinco tipos principales: turbante, gorro de oración, fez, gorro cilíndrico y gorro sectario, con 13 subtipos dentro de estos. Treinta y siete piezas de tocados eran turbantes, 37 eran gorros de oración, 105 eran fez, seis eran tocados cilíndricos y 12 eran tocados sectarios. El tipo de tocado más común en las lápidas de los cementerios era el fez.

El tipo de tocado de turbante se encuentra en 37 lápidas de los cementerios. Estos tipos de tocados datan de entre 1814 y 1950 y llevan títulos como seyyid, jeque, hafiz, hajji, hoca y predicador. El tocado de tipo kavuk: Seis de las lápidas de los cementerios presentan el tipo de tocado cilíndrico. El tocado de tipo kavuk aparece en 37 de las lápidas de los cementerios. Estos tocados datan de entre 1695 y 1950 y llevan títulos religiosos como seyyid, sheikh y hajji, así como profesiones como gobernador, juez, imán, contable, comerciante y artesano.

El tocado que hemos descrito como «kavuk» en los cementerios tiene un turbante enrollado a su alrededor que se curva hacia arriba por la sección trasera; la parte delantera del turbante es rectangular o circular, los lados son rectos y la sección trasera suele estar segmentada. Además, hay una delgada sección en forma de pico en la parte superior del tocado, que puede ser en forma de estrella o plana. Se ha determinado que este tipo de tocado se confecciona en un estilo propio de Urfa. El kavuk más antiguo de este tipo data de 1807 y perteneció a un peregrino, mientras que el más reciente es de 1905 y también fue usado por una persona con el título de «peregrino».

El gorro tipo fez aparece en 105 lápidas de los cementerios. Estos tipos de tocados datan de entre 1852 y 1959 y llevan títulos religiosos como «peregrino» y «hafiz», así como profesiones como mutasarrıf (gobernador), general-pashá, comandante, oficial, secretario, secretario de regimiento, comandante de compañía de gendarmería y miralay-liva vekili (coronel-brigadier).

El tipo de lápida «tarikat» (orden religiosa): Seis de las lápidas de los cementerios son de tipo cilíndrico. En 12 de las lápidas de los cementerios. Este tipo de lápidas datan de entre 1781 y 1953 y pertenecen a personas con títulos religiosos como «seyit», «dede», «şeyh», «derviche», «hacı» y «sofi». Las lápidas de tipo cilíndrico. Seis de las lápidas de los cementerios tienen forma cilíndrica. Seis de las lápidas de los cementerios tienen forma cilíndrica. Este tipo de lápidas datan de entre 1894 y 1919 y llevan títulos como «aga» y «bey». Si evaluamos los tocados por fecha, el más antiguo es un tipo turbante de 1695 que perteneció al gobernador de Urfa y se encuentra en el cementerio de la mezquita Ulu de Urfa. El más reciente es un tocado tipo fez de 1959, situado en el cementerio de la mezquita Mevlid-i Halil, en el que no figura ningún título ni profesión.

Al analizar los tocados por profesión y título, los de tipo turbante aparecen en las lápidas de figuras religiosas con títulos como seyyid, jeque, hafiz, hoca y predicador. Se ha determinado que los tocados de tipo kavuk eran utilizados por personas de distintos ámbitos sociales con profesiones como gobernador, juez, contable, imán y comerciante, así como con títulos como seyyid, hajji y aga. En los tocados tipo fez se han identificado rangos militares como «pashá», «coronel», «comandante» y «capitán»; profesiones como «secretario» y «médico»; y títulos como «seyyid», «hajji», «hafiz» y «aga». En los tocados de tipo tarikat, se han identificado títulos y estatus religiosos como seyyid, jeque, derviche, dede, baba, abdal, sofi y hajji. Las lápidas con forma de moneda indican que las personas enterradas allí eran de la orden Mevlevi, mientras que las que tienen forma de corona indican que pertenecían a la orden Kadiri. En el caso de las lápidas cilíndricas, no se indicaba ninguna profesión; solo se mencionaban los títulos de «aga» y «bey».

Al analizar las lápidas por género, todas las lápidas de los cementerios pertenecen a tumbas de hombres. Al comparar las lápidas con ejemplos similares, las de los cementerios de las mezquitas de Urfa se asemejan en general a las de las ciudades otomanas, pero los ejemplos de Urfa son menos elaborados y están realizados en un estilo local.

En conclusión, las lápidas de los cementerios históricos de las mezquitas de Urfa llaman la atención no solo por sus formas, inscripciones y decoraciones, sino también por sus epígrafes, que sirven como recordatorio de la historia, la cultura y el arte de la ciudad. Estos epígrafes son datos históricos de gran valor, pues describen la pertenencia de las personas sepultadas en estos sepulcros mientras vivían. Documentar y conservar las lápidas, que forman parte de nuestro valioso patrimonio cultural, y su rasgo más distintivo, las placas funerarias, garantizará que no se rompa nuestro vínculo con nuestra historia.

Palabras clave: Urfa, lápida, placa funeraria, símbolo, estatus social

结构化摘要：

墓碑上的碑头是墓碑最重要的组成部分之一，它表明了墓中逝者的职业、社会阶层、性别及宗教信仰。在奥斯曼社会中，人们所戴的头饰是社会阶层的重要标志。头饰是区分国家机构官员、乌莱玛阶层成员、苏菲派神秘主义者以及社会有影响力人士与普通民众的最重要特征之一。

乌尔法的历史清真寺墓地：乌尔法市中心共有五处墓地：乌鲁清真寺、尤素福·帕夏清真寺、赫基姆·德德清真寺、哈利勒-乌尔-拉赫曼清真寺以及梅夫利德-伊-哈利勒清真寺。通过对乌尔法历史清真寺墓地开展的识别与清点研究，共确认了494座墓葬。这些墓地中的历史墓碑大多可追溯至奥斯曼帝国晚期（19至20世纪）及土耳其共和国早期。

在本研究中，我们对乌尔法的五处历史清真寺墓地中的197块墓碑进行了考察与评估，从而建立了乌尔法奥斯曼时期墓碑的类型学体系。根据墓地中发现的墓碑形状进行分类，并建立了类型学体系。据此，共识别出五种主要类型的墓碑：头巾形、圆顶帽形、费兹帽形、圆柱形以及教派形墓碑，这些主要类别下又包含13种不同类型的墓碑。

在本研究中，我们对乌尔法的五座历史清真寺墓地中的197块墓碑进行了考察和评估，考察内容包括形状、年代、职业/头衔、性别、装饰及材质特征。在根据形状对墓碑进行评估时，我们依据其类型学进行了分类。据此，确定了五种主要类型：头巾型、小圆帽型、费兹帽型、圆柱形头饰型以及教派头饰型，这些主要类别下共包含13种亚类型。其中，37件为头巾，37件为小圆帽，105件为费兹帽，6件为圆柱形头饰，12件为教派头饰。这些墓地中墓碑上最常见的头饰类型是费兹帽。

墓地中有37块墓碑上出现了塔尔班式头饰。这类头饰的年代跨度从1814年至1950年，墓碑上刻有赛义德（seyyid）、谢赫（sheikh）、哈菲兹（hafiz）、哈吉（hajji）、霍加（hoca）和传教士（preacher）等头衔。卡武克式头饰：墓地中有6块墓碑上出现了圆柱形头饰。墓园中共有37块墓碑上出现了卡武克式头饰。这些头饰的年代介于1695年至1950年之间，上面刻有赛义德、谢赫、哈吉等宗教头衔，以及总督、法官、伊玛目、会计师、商人和手工业者等职业头衔。

我们在墓地中描述为“卡武克”的头饰，其外层缠绕着一条向后上方弯曲的头巾；头巾前部呈矩形或圆形，两侧平直，后部通常呈分段状。此外，头饰顶部有一处细长的尖顶部分，形状可为星形或平顶。经考证，此类头饰属于乌尔法特有的风格。此类“卡武克”中最早的一件可追溯至1807年，属于一名朝圣者；最晚的一件则可追溯至1905年，同样属于一位拥有“朝圣者”头衔的人。

在墓地中，共有105块墓碑上可见费兹帽式头饰。这类头饰的年代跨度从1852年至1959年，墓碑上不仅刻有“朝圣者”、“哈菲兹”等宗教头衔，还记载了“穆塔萨里夫”（总督）、“将军帕夏”、“指挥官”、“军官”、“文员”、“团文员”、“宪兵连长”以及“米拉莱-利瓦·韦基利”（上校-准将）等职业头衔。

“塔里卡特”（宗教教团）式墓碑　墓地中有6座墓碑属于圆柱形。在墓地的12座墓碑上可见此类头饰。这类墓碑的年代跨度为1781年至1953年，属于拥有“赛义德”、“德德”、“谢赫”、“德鲁兹”、“哈吉”和“苏菲”等宗教头衔的人士。圆柱形墓碑　墓地中有六座墓碑呈圆柱形。墓地中有六座墓碑呈圆柱形。这类墓碑的年代跨度为1894年至1919年，上面刻有“阿加”和“贝伊”等头衔。若按年代评估头饰，最早的一件是1695年的头巾式头饰，位于乌尔法乌鲁清真寺墓地，属于当时的乌尔法总督；最新的一件是1959年的费兹帽式头饰，位于梅夫利德-伊-哈利勒清真寺墓地，其上未刻有任何头衔或职业信息。

若按职业和头衔分类，头巾式头饰多见于拥有“赛义德”、“谢赫”、“哈菲兹”、“霍加”及“传教士”等头衔的宗教人士墓碑上。经考证，卡武克式头饰则被来自各行各业的人士所使用，其职业包括总督、法官、会计、伊玛目和商人等，头衔则涵盖“赛义德”、“哈吉”和“阿加”等。在费兹帽式头饰中，已识别出“帕夏”、“上校”、“少校”和“上尉”等军衔；“文员”和“医生”等职业；以及“赛义德”、“哈吉”、“哈菲兹”和“阿加”等头衔。在塔里卡特式头饰中，已识别出赛义德、谢赫、德鲁兹、德德、巴巴、阿卜达尔、苏菲和哈吉等宗教头衔和身份。带有硬币形墓碑的墓葬表明，埋葬于此的人属于梅夫拉维教团，而带有王冠形墓碑的墓葬则表明，埋葬于此的人属于卡迪里教团。至于圆柱形墓碑，上面未记载职业，仅标有“阿加”和“贝伊”等头衔。

从性别角度分析，这些墓地中的所有墓碑均属于男性墓葬。若将这些墓碑与类似实例进行比较，乌尔法清真寺墓地中的墓碑造型总体上与奥斯曼帝国各城市的墓碑相似，但乌尔法的墓碑装饰较为简朴，且采用当地风格。

总而言之，乌尔法的历史清真寺墓地中的墓碑不仅因其形状、铭文和装饰而引人注目，其墓碑本身更是这座城市历史、文化和艺术的见证。这些墓碑上的铭文是宝贵的历史资料，记录了安葬于此的人们生前的归属关系。对作为我们重要文化遗产之一的墓碑及其最显著特征——墓碑顶石进行记录和保护，将确保我们与历史的纽带不会被切断。

关键词：乌尔法、墓碑、墓碑顶石、象征、社会地位

Структурированное Резюме:

Надписи на надгробных памятниках являются одними из важнейших элементов, указывающих на профессию, социальный класс, пол и религиозную принадлежность человека, похороненного в могиле. Головные уборы, которые носили люди в османском обществе, были важным показателем социального класса. Головные уборы были одной из важнейших характеристик, отличавших людей, занимавших должности в государственном аппарате, принадлежавших к сословию улемов, являвшихся суфийскими мистиками и обладавших влиянием в обществе, от остальных.

Исторические кладбища при мечетях в Урфе: В центре города Урфа находится пять кладбищ: при мечети Улу, мечети Юсуф-паши, мечети Хеким-деде, мечети Халил-ур-рахман и мечети Мевлид-и-Халил. В результате исследований по идентификации и инвентаризации, проведенных на исторических кладбищах при мечетях Урфы, было выявлено в общей сложности 494 могилы. Большинство исторических надгробий на этих кладбищах относятся к позднему османскому периоду (XIX–XX вв.) и первым годам существования Республики.

В рамках нашего исследования были изучены и проанализированы 197 надгробий с пяти исторических мечетных кладбищ Урфы, что позволило разработать типологию османских надгробий в Урфе. Надгробные памятники, обнаруженные на кладбищах, были классифицированы по форме, и на этой основе были созданы типологии. Соответственно, было выделено пять основных типов надгробных памятников: в форме тюрбана, шапки, фески, цилиндрические надгробные памятники и надгробные памятники, относящиеся к определенным религиозным течениям, причем в рамках этих основных категорий выделено 13 различных типов надгробных памятников.

В рамках нашего исследования было изучено и проанализировано 197 надгробных памятников с кладбищ пяти исторических мечетей в Урфе с учетом их формы, даты, профессии/титула, пола, орнамента и характеристик материала. При классификации надгробных памятников по форме мы распределили их в соответствии с их типологией. Таким образом, было выделено пять основных типов: в виде тюрбана, кипы, фески, цилиндрических головных уборов и головных уборов, характерных для определенных религиозных общин, в рамках которых выделено 13 подтипов. Тридцать семь головных уборов представляли собой тюрбаны, 37 — кипы, 105 — фески, шесть — цилиндрические головные уборы и 12 — головные уборы, характерные для определённых религиозных сект. Наиболее распространённым типом головного убора на надгробных памятниках на кладбищах была феска.

Головные уборы типа «тюрбан» встречаются на 37 надгробиях на кладбищах. Эти головные уборы датируются периодом с 1814 по 1950 год и сопровождаются титулами, такими как сейид, шейх, хафиз, хаджи, ходжа и проповедник. Головные уборы типа «кавук»: на шести надгробиях на кладбищах изображены головные уборы цилиндрической формы. Головной убор типа «кавук» встречается на 37 надгробиях на кладбищах. Эти головные уборы датируются периодом с 1695 по 1950 год и сопровождаются религиозными титулами, такими как «сейид», «шейх» и «хаджи», а также указанием профессий, таких как губернатор, судья, имам, бухгалтер, купец и ремесленник.

Головной убор, который мы описали как «кавук» на этих кладбищах, представляет собой обмотанный вокруг головы тюрбан, загнутый вверх к затылку; передняя часть тюрбана имеет прямоугольную или круглую форму, боковые стороны прямые, а задняя часть, как правило, сегментирована. Кроме того, в верхней части головного убора имеется тонкий козырек, который может быть либо звездообразным, либо плоским. Установлено, что этот тип головного убора изготовлен в стиле, характерном исключительно для Урфы. Самый ранний кавук этого типа датируется 1807 годом и принадлежал паломнику, а самый поздний — 1905 годом и также принадлежал человеку с титулом «паломник».

Шапка типа феска встречается на 105 надгробиях на кладбищах. Эти типы головных уборов датируются периодом с 1852 по 1959 год и сопровождаются религиозными титулами, такими как «паломник» и «хафиз», а также указаниями на профессии, например: мутасарриф (губернатор), генерал-паша, командир, офицер, клерк, полковой клерк, командир роты жандармерии и миралай-лива векили (полковник-бригадир).

Надгробия типа «тарикат» (религиозный орден) Шесть надгробий на кладбищах имеют цилиндрическую форму. На 12 надгробиях на кладбищах. Эти типы надгробий датируются периодом

с 1781 по 1953 год и принадлежат лицам с такими религиозными титулами, как «сейит», «деде», «шейх», «дервиш», «хаджи» и «софи». Надгробия цилиндрической формы Шесть надгробий на кладбищах имеют цилиндрическую форму. Шесть надгробий на кладбищах имеют цилиндрическую форму. Эти надгробия датируются периодом с 1894 по 1919 год и относятся к лицам с такими титулами, как «ага» и «бей». Если оценивать головные уборы по дате, самым ранним является головной убор типа тюрбана 1695 года, принадлежавший губернатору Урфы и находящийся на кладбище мечети Улу в Урфе. Самым поздним является головной убор типа фески, датированный 1959 годом, на кладбище мечети Мевлид-и-Халил, на котором не указано ни звания, ни профессии.

Если оценивать головные уборы по профессии и титулу, то головные уборы типа тюрбана встречаются на надгробиях религиозных деятелей с такими титулами, как сейид, шейх, хафиз, ходжа и проповедник. Установлено, что головные уборы типа кавук носили люди из разных слоёв общества, имевшие такие профессии, как губернатор, судья, бухгалтер, имам и купец, а также такие титулы, как сейид, хаджи и ага. На головных уборах типа фес были идентифицированы такие воинские звания, как «паша», «полковник», «майор» и «капитан»; такие профессии, как «клерк» и «врач»; а также такие титулы, как «сейид», «хаджи», «хафиз» и «ага». На головных уборах типа «тарикат» были идентифицированы религиозные титулы и статусы, такие как сейид, шейх, дервиш, деде, баба, абдал, софи и хаджи. Надгробия в форме монеты указывают на то, что похороненные там люди принадлежали к ордену Мевлеви, а надгробия в форме короны — на принадлежность к ордену Кадири. На цилиндрических надгробных камнях профессия не указывалась; были указаны только титулы «ага» и «бей».

При анализе надгробных камней с точки зрения пола все надгробные камни на кладбищах относятся к мужским могилам. При сравнении надгробных камней с аналогичными образцами надписи на надгробных камнях кладбищ мечетей Урфы в целом напоминают надписи в османских городах, однако образцы из Урфы менее изысканны и выполнены в местном стиле.

В заключение следует отметить, что надгробия на исторических кладбищах мечетей Урфы привлекают внимание не только своими формами, надписями и украшениями, но и надгробными плитами, которые служат напоминанием об истории, культуре и искусстве города. Эти надгробные плиты представляют собой ценные исторические данные, описывающие принадлежность людей, похороненных в этих могилах, при их жизни. Документирование и сохранение надгробных памятников, являющихся частью нашего важного культурного наследия, а также их наиболее характерной черты — надгробных плит — позволит не разорвать нашу связь с историей.

Ключевые слова: Урфа, надгробный памятник, надгробная плита, символ, социальный статус

संरचित सारांश:

कब्र के पत्थरों पर हेडस्टोन सबसे महत्वपूर्ण तत्वों में से एक हैं, जो कब्र में दफ़न व्यक्ति के पेशे, सामाजिक वर्ग, लिंग और धार्मिक संबद्धता को इंगित करते हैं। ओटोमन समाज में व्यक्तियों द्वारा पहना जाने वाला सिर का आवरण सामाजिक वर्ग का एक महत्वपूर्ण संकेतक था। सिर का आवरण उन सबसे महत्वपूर्ण विशेषताओं में से एक था जो राज्य तंत्र में पदों पर काबिज लोगों, उलेमा वर्ग से संबंधित लोगों, सूफी रहस्यवादियों और समाज में प्रभावशाली लोगों को दूसरों से अलग करती थी।

उर्फ़ा में ऐतिहासिक मस्जिद कब्रिस्तान: उर्फ़ा के शहर के केंद्र में पाँच कब्रिस्तान हैं: उलू मस्जिद, यूसुफ़ पाशा मस्जिद, हेकीम देदे मस्जिद, हलील-उर-रहमान मस्जिद, और मेवलिद-ए-हलील मस्जिद। उर्फ़ा के ऐतिहासिक मस्जिद कब्रिस्तानों में किए गए पहचान और सूचीकरण अध्ययनों के परिणामस्वरूप, कुल 494 कब्रों की पहचान की गई।

कब्रगाहों में पाए गए अधिकांश ऐतिहासिक कब्र-शिलाओं का संबंध ओटोमन काल के उत्तरार्ध (19वीं-20वीं सदी) और गणराज्य के शुरुआती वर्षों से है।

हमारे अध्ययन में, उरफा के पांच ऐतिहासिक मस्जिद कब्रगाहों से 197 कब्र-शिलाओं की जांच और मूल्यांकन किया गया, जिससे हमें उरफा में ओटोमन कब्र-शिलाओं का एक प्रकार-विज्ञान विकसित करने में सक्षम बनाया।

कब्रगाहों में पाए गए शिलालेखों को आकार के अनुसार वर्गीकृत किया गया और प्रकार बनाए गए। तदनुसार, शिलालेखों के पाँच मुख्य प्रकार पहचाने गए: पगड़ी, टोपी, फज़, बेलनाकार शिलालेख, और संप्रदायिक शिलालेख, जिनके अंतर्गत इन मुख्य श्रेणियों में 13 विभिन्न प्रकार के शिलालेख शामिल थे।

हमारे अध्ययन में, उरफा की पाँच ऐतिहासिक मस्जिदों के कब्रिस्तानों से 197 कब्र-शिलाओं का आकार, तारीख, पेशा/पदवी, लिंग, सजावट और सामग्री संबंधी विशेषताओं के लिए परीक्षण और मूल्यांकन किया गया। जब हमने कब्र-शिलाओं का आकार के अनुसार मूल्यांकन किया, तो हमने उन्हें उनकी प्रकार-विज्ञान के अनुसार वर्गीकृत किया। तदनुसार, पाँच मुख्य प्रकार पहचाने गए: पगड़ी, स्कल्पकैप, फज़, बेलनाकार सिर का आवरण, और संप्रदायिक सिर का आवरण, जिनके अंतर्गत 13 उपप्रकार थे। सैंतीस टुकड़े पगड़ी, 37 खोपड़ी की टोपी, 105 फज़, छह बेलनाकार टोपी और 12 संप्रदायिक टोपी थे। कब्रगाहों में कब्र-पत्थरों पर सबसे आम टोपी का प्रकार फज़ था।

कब्रगाहों में 37 कब्र-पत्थरों पर पगड़ी प्रकार का सिर ढकने वाला वस्त्र पाया जाता है। इस प्रकार के सिर ढकने वाले वस्त्र 1814 से 1950 तक के हैं और उन पर सय्यद, शेख, हफीज़, हज्जी, होका और उपदेशक जैसे धार्मिक उपाधियाँ अंकित हैं। कावुक-प्रकार का सिर ढकने वाला वस्त्र: कब्रगाहों में छह कब्र-पत्थरों पर बेलनाकार प्रकार का सिर ढकने वाला वस्त्र देखा गया है। कवुक-प्रकार का शिरोभूषण कब्रगाहों में 37 कब्र-पत्थरों पर पाया जाता है। इन शिरोभूषणों की तिथि 1695 से 1950 के बीच की है और उन पर सैयद, शेख और हज्जी जैसे धार्मिक उपाधियाँ, साथ ही गवर्नर, न्यायाधीश, इमाम, लेखाकार, व्यापारी और कारीगर जैसे पेशे अंकित हैं।

कब्रगाहों में हमने जिस सिर पर पहनने वाले आवरण का वर्णन कावुक के रूप में किया है, उसमें एक पगड़ी लिपटी होती है जो पीछे की ओर ऊपर की ओर मुड़ी होती है; पगड़ी का सामने का हिस्सा आयताकार या गोल होता है, साइड सीधे होते हैं, और पीछे का हिस्सा आमतौर पर खंडित होता है। इसके अतिरिक्त, सिर पर पहनने वाले आवरण के शीर्ष पर एक पतला नुकीला हिस्सा होता है, जो या तो तारा-आकार का या सपाट हो सकता है। यह निर्धारित किया गया है कि इस प्रकार का सिर पर पहनने वाला आवरण उफ़्र्रा की एक अनूठी शैली में बनाया जाता है।

इस प्रकार का सबसे पुराना कवुक 1807 का है और यह एक तीर्थयात्री का था, जबकि सबसे हालिया 1905 का है और यह भी "तीर्थयात्री" उपाधि वाले व्यक्ति का था।

कब्रगाहों में 105 कब्र-पत्थरों पर फज़-प्रकार की टोपी पाई जाती है।

इस प्रकार के सिर के आवरण 1852 से 1959 तक के हैं और उन पर तीर्थयात्री और हफ़ीज़ जैसे धार्मिक उपाधियों के साथ-साथ मुतासarrıf (गवर्नर), जनरल-पाशा, कमांडर, अधिकारी, क्लर्क, रेजिमेंटल क्लर्क, जेंडरमेरी कंपनी कमांडर, और मिराले-लिवा वेकीली (कर्नल-ब्रिगेडियर) जैसे पेशे भी अंकित हैं।

तरिकत (धार्मिक संप्रदाय) प्रकार का शिलालेख कब्रगाहों में छह शिलालेख बेलनाकार प्रकार के हैं। कब्रगाहों में 12 शिलालेखों पर। इन प्रकार के शिलालेखों की तारीख 1781 से 1953 तक है और ये सेयित, देदे, शेख, दरवेश, हाजी और सोफी जैसे धार्मिक उपाधियों वाले व्यक्तियों से संबंधित हैं। शंक्राकार प्रकार की कब्र-पट्टिका। कब्रगाहों में छह कब्र-पट्टिकाओं का आकार शंक्राकार है। कब्रगाहों में छह कब्र-पट्टिकाओं का आकार शंक्राकार है। इस प्रकार की कब्र-पट्टिकाओं का काल 1894 से 1919 तक का है और उन पर "आगा" और "बे" जैसे खिताब अंकित हैं। जब हम सिर पर पहने जाने वाले वस्त्रों का तारीख के अनुसार मूल्यांकन करते हैं, तो सबसे पुरानी वस्तु उफ़्र्रा उलू मस्जिद कब्रिस्तान में उफ़्र्रा के गवर्नर की 1695 की एक पगड़ी है। सबसे नई तारीख मेवलिद-ए-हलील मस्जिद कब्रिस्तान में 1959 की एक फज़-प्रकार की टोपी है, जिस पर कोई उपाधि या पेशा नहीं लिखा है।

जब हम पेशे और उपाधि के अनुसार सिर पर पहने जाने वाले वस्त्रों का मूल्यांकन करते हैं, तो पगड़ी-प्रकार के वस्त्र धार्मिक हस्तियों की कब्र-पट्टों पर दिखाई देते हैं, जिनके उपाधियाँ सय्यद, शेख, हफ़ीज़, होजा और उपदेशक जैसी हैं। यह निर्धारित किया गया है कि कावुक-प्रकार का सिर पर पहना जाने वाला वस्त्र विभिन्न क्षेत्रों के लोगों द्वारा उपयोग किया जाता था, जिनके पेशे गवर्नर, जज, अकाउंटेंट, इमाम और व्यापारी जैसे थे, साथ ही उनके उपाधियाँ सय्यद, हज्जी और आगा जैसी थीं। फ़ेज़-प्रकार के हेडगियर में, 'पाशा', 'कर्नल', 'मेजर' और 'कैप्टन' जैसे सैन्य रैंक; 'क्लर्क' और 'डॉक्टर' जैसे पेशे; और 'सेय्यद', 'हाजी', 'हफ़ीज़' और 'आगा' जैसे खिताब पहचाने गए हैं। तरिकत (संत-परंपरा) के सिर पर पहने जाने वाले आवरणों में, सैयद, शेख, दरवेश, देदे, बाबा, अब्दल, सूफी और हज्जी जैसे धार्मिक खिताब और दर्जे की पहचान की गई है। सिक्के के आकार के शिलालेखों वाले कब्र पत्थर यह इंगित करते हैं कि वहाँ दफन व्यक्ति मेवलेवी संप्रदाय से थे, जबकि ताज के आकार के शिलालेखों वाले कब्र पत्थर यह इंगित करते हैं कि वहाँ दफन व्यक्ति कादिरी संप्रदाय से थे।

बेलनाकार शिलालेखों के मामले में, कोई पेशा नहीं लिखा गया था; केवल आगा और बेय की उपाधियाँ ही बताई गई थीं।

लिंग के आधार पर शिलालेखों का मूल्यांकन करने पर, कब्रगाहों में सभी शिलालेख पुरुषों की कब्रों के हैं। समान उदाहरणों वाले शिलालेखों का मूल्यांकन करने पर, उरफा मस्जिद कब्रगाहों में शिलालेखों पर लगे शिलालेख आम तौर पर ओटोमन शहरों के शिलालेखों से मिलते-जुलते हैं, लेकिन उरफा के उदाहरण कम विस्तृत हैं और स्थानीय शैली में बनाए गए हैं।

निष्कर्षतः, उरफा के ऐतिहासिक मस्जिद कब्रगाहों में स्थित कब्र-शिलाएँ न केवल अपने आकार, शिलालेखों और सजावट के लिए, बल्कि अपने शीर्ष-शिलाओं के लिए भी ध्यान आकर्षित करती हैं, जो शहर के इतिहास, संस्कृति और कला की याद दिलाती हैं। कब्र-शिलाओं पर ये शीर्ष-शिलाएँ मूल्यवान ऐतिहासिक डेटा हैं जो उन लोगों के संबंधों का वर्णन करती हैं जो उन कब्रों में दफन थे, जब वे जीवित थे।

हमारे महत्वपूर्ण सांस्कृतिक विरासत में शामिल कब्र-पत्थरों और उनकी सबसे विशिष्ट विशेषता, शिलालेखों का दस्तावेजीकरण और संरक्षण यह सुनिश्चित करेगा कि हमारे इतिहास के साथ हमारा संबंध न टूटे।

कीवर्ड: उफ़्र्रा, कब्र-पत्थर, शिलालेख, प्रतीक, सामाजिक दर्जा

Yapılandırılmış Özet:

Mezar taşlarında, mezarda yatan kişinin mesleğini, sosyal sınıfını, cinsiyetini, mensup olduğu tarikatını gösteren en önemli bölümlerden biri de başlıklardır. Osmanlı dönemi toplum hayatında kişilerin taktıkları başlıklar, sosyal sınıfının önemli bir göstergesidir. Başlık, devlet kadrolarında görev alan, ilmiye sınıfına ait olan, tasavvuf erbabı ve toplum hayatında söz sahibi insanları toplumdaki diğer insanlardan ayıran en önemli özelliklerinden biridir.

Urfa'daki Tarihi Cami Mezarlıkları: Ulu Camii, Yusuf Paşa Camii, Hekim Dede Camii, Halil'ür-rahman Camii ve Mevlid-i Halil Camii olmak üzere beş hazire bulunmaktadır. Urfa tarihi cami hazirelerinde yapılan tespit ve envanter çalışmaları sonucunda hazirelerde toplam 494 mezar olduğu tespit edilmiştir. Hazirelerdeki tarihi mezar taşlarının büyük bir kısmı, Osmanlı Devleti'nin son dönemi (19. ve 20. yy.) ile Cumhuriyetin ilk yıllarına aittir.

Çalışmamızda Urfa'da beş tarihi cami haziresinde bulunan 197 mezar taşı başlığı incelenip değerlendirilmiş ve Urfa'daki Osmanlı mezar taşı başlıklarıyla ilgili bir tipoloji yapma imkânı sağlanmıştır. Hazirelerdeki mezar taşlarında bulunan başlıklar biçimlerine göre sınıflandırılarak, tipolojileri yapılmıştır. Buna göre başlıklarda sarık, kavuk, fes, silindirik başlıklar, tarikat başlıkları, olmak üzere 5 ana tip ve bunların altında 13 farklı başlık tipi belirlenmiştir.

Çalışmamızda Urfa'da beş tarihi cami haziresinde bulunan mezar taşlarındaki toplam 197 başlık, biçim, tarih, meslek-unvan, cinsiyet, bezeme, malzeme özellikleriyle incelenip değerlendirilmiştir. Başlıkları biçim olarak değerlendirdiğimizde; Başlıklar biçimlerine göre tipoloji yapılarak değerlendirilmiştir. Buna göre sarık, kavuk, fes, silindirik başlık, tarikat başlıkları, olmak üzere 5 ana tip ve bunların altında 13 farklı başlık tipi belirlenmiştir. Başlıklardan 37'ü sarık, 37'si kavuk, 105'i fes, 6'sı silindirik başlık ve 12'si tarikat başlığı şeklinde yapılmıştır. Hazirelerdeki mezar taşlarında en yaygın başlık tipinin fes olduğu görülmüştür.

Sarık tipi başlık, hazirelerdeki mezar taşlarından toplam 37'sinde görülmektedir. Bu tip başlıklar 1814 ile 1950 yılları arasına tarihlenmektedir ve seyit, şeyh, hafız, hacı, hoca, vaiz gibi unvanlar belirtilmiştir. Kavuk tipi başlık hazirelerdeki mezar taşlarından 37'sinde görülmektedir. Bu tip başlıklar 1695 ile 1950 yılları arasına tarihlenmektedir ve seyit, şeyh, hacı, gibi dini unvanlar ile vali, kadı, imam, muhasebeci, tüccar, esnaf meslekleri belirtilmiştir.

Hazirelerdeki başlıklardan kavuk içerisinde tanımladığımız, başlığa sarılan sarığın arkaya doğru kavisli olarak yükseldiği, sarığın ön yüzünün dikdörtgen veya dairevi şekilde yapıldığı, yan kavislerin düz ve arka kısmının genellikle dilimli yapıldığı, tepe kısmında bazen yıldız kesitli bazen de düz yapılmış ince tepelik bölümünün yer aldığı başlıkların Urfa'ya has yerel bir üslupla yapılmış başlık tipi olduğu tespit edilmiştir. Bu tipteki kavuk başlığın en erken 1807 tarihli ve bir hacıya, en geç 1905 tarihli ve yine hacı unvanlı bir kişiye ait olduğu belirlenmiştir.

Fes tipi başlık, hazirelerdeki mezar taşlarından toplam 105'inde vardır. Bu tip başlıklar 1852 ile 1959 yılları arasına tarihlenmektedir ve hacı, hafız gibi dini unvanlar ile mutasarrıf (vali), general-paşa, komutan, subay, zabit kâtibi, alay kâtibi, jandarma bölük emini, miralay- liva vekili (albay-tugay vekili) gibi meslekler belirtilmiştir.

Tarikat başlığı, hazirelerdeki mezar taşlarından 12'sinde vardır. Bu tip başlıklar 1781 ile 1953 yılları arasına tarihlenmektedir ve seyit, dede, şeyh, derviş, hacı, sofi gibi dini unvana sahip kişilere aittir. Silindirik başlık tipi, hazirelerdeki mezar taşlarından 6'sında görülmektedir. Bu tip başlıklar 1894 ile 1919 yılları arasına tarihlenmektedir ve ağa, bey gibi unvanlar belirtilmiştir. Başlıkları tarih olarak değerlendirdiğimizde; Hazirelerdeki en erken tarih Urfa Ulu Camii Haziresinde 1695 tarihli, Urfa valisine ait kavuk tipinde yapılmış başlıktır. En geç tarih ise Mevlid-i Halil Camii Haziresinde, 1959 tarihli üzerinde unvan ve meslek yazılı olmayan fes tipinde yapılmış başlıktır.

Başlıkları meslek ve unvan olarak değerlendirdiğimizde; Hazirelerde sarık tipi başlıklar, seyit, şeyh, hafız, hoca, vaiz gibi dini unvana sahip din adamlarına ait mezar taşlarında karşımıza çıkmaktadır. Kavuk tipi başlıkların, vali, kadı, muhasebeci, imam, tüccar gibi meslekler ile seyit, hacı, ağa gibi unvana sahip farklı kesimlerden kişiler tarafından kullanıldığı tespit edilmiştir. Fes tipi başlıklarda, paşa, albay, binbaşı, yüzbaşı gibi askeri erkân, kâtip, tabip gibi meslekler ve seyit, hacı, hafız, ağa gibi unvanlar tespit edilmiştir. Tarikat başlıklarında, seyit, şeyh, derviş, dede, baba, abdal, sofi, hacı gibi dini unvan ve statüler belirlenmiştir. Sikke tipinde yapılan başlıkların bulunduğu mezar taşlarında yatan kişilerin Mevlevi tarikatına mensup olduğu, taç şeklinde yapılan başlıkların bulunduğu mezar taşlarında ise yatan kişilerin Kadiri tarikatına mensup olduğu yazılmıştır. Silindirik başlıklarda, bir meslek ismi yazılmamıştır, sadece ağa ve bey unvanları belirtilmiştir.

Başlıkları cinsiyete göre değerlendirdiğimizde; Hazirelerdeki başlıkların hepsi erkek mezar taşlarına aittir. Başlıkları benzer örnekleri ile değerlendirdiğimizde; Urfa cami hazirelerindeki mezar taşlarında bulunan başlık örnekleri genel olarak Osmanlı şehirlerindeki mezar taşı başlıklarına benzemekle birlikte Urfa örneklerinin daha az işçilikli ve yerel bir üslup ile yapılmış olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak Urfa tarihi camii hazirelerindeki mezar taşları, şehrin tarihi, kültürü ve sanatının hafızası olarak biçimleri, yazıları, süslemeleri kadar sahip oldukları başlıkları ile de dikkat çekmektedir. Mezar baş taşları üzerinde bulunan bu başlıklar, o mezarda yatan kişilerin hayatta iken mensubiyetlerini anlatan birer tarihi veri değerindedir. Önemli kültürel miraslarımız arasında yer alan mezar taşlarının ve bunların en belirleyici özelliklerinden olan başlıkların belgelenmesi ve korunması tarihimizle bağımızın kopmamasını sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Urfa, mezar taşı, başlık, sembol, sosyal statü

www.turkishstudies.net/turkishstudies

Turkish Studies

eISSN: 1308-2140

ANKARA SCIENCE UNIVERSITY

Headstones in the Urfa Historical Mosque Cemeteries

Introduction

Cemeteries are places where graves are collectively located and visited, and they are named according to their location. In the gardens of mosques, mausoleums, and dervish lodges, areas surrounding cemeteries are called "hazire." Hazires typically house the graves of individuals who were significant to the city in religious, political, scholarly, and social terms. Independent cemeteries, on the other hand, are located slightly outside the city center, cover a larger area, and contain many more graves.

In cemeteries, every deceased person has a grave, and at the head and foot of each grave there is a stone known as a gravestone or tombstone. One of the most important elements on gravestones is the inscription, which indicates the profession, social class, gender, and the Sufi order to which the person buried there belonged.

In Ottoman society, the headgear individuals wore served as a significant indicator of their social class. Headgear was one of the most important distinguishing features separating those who held positions in the state bureaucracy, members of the scholarly class, Sufi practitioners, and influential figures in society from the rest of the population. During the Ottoman period, headwear was generally called "serpuş." It is observed that these headpieces, known as serpuş, were also referred to by various other names such as kavuk, sarık, fes, taç, külah, sikke, and takke.

We learn from sources that many cemetery sites in Urfa date back to the Islamic period (Güler, 2017). However, some of these cemetery sites no longer exist today. Eight historical cemetery sites in Urfa's city center have survived to the present day. Three of these are independent cemeteries: Bediüzzaman, Harran Gate, and Çift Kubbe Cemetery. The other five cemetery sites are hazires located within mosque courtyards.

Historical Mosque Cemeteries of Urfa

There are five hazires in the city center of Urfa: Ulu Mosque, Yusuf Paşa Mosque, Hekim Dede Mosque, Halil'ür-rahman Mosque, and Mevlid-i Halil Mosque. Hazires are cemetery areas that were established over time by burying the deceased in suitable spaces within the courtyards or gardens of the mosques where they are located, without adhering to a specific orientation.

This study was prepared based on information obtained from the TÜBİTAK 1001 project numbered 110K106, titled "Identification, Classification, and Inventory of Tombstones in Urfa's Historical Mosque Cemeteries." As a result of the identification and inventory work conducted in Urfa's historical mosque cemeteries, a total of 494 graves were identified. The majority of the historical tombstones in the cemeteries date from the late Ottoman period (19th–20th centuries) and the early years of the Republic.

Ulu Mosque Cemetery: Since the mosque lacks a construction or founder's inscription, its exact construction date is unknown; however, it is dated to the first quarter of the 12th century (Güler, 2005). The cemetery, located in the northwest corner of the mosque courtyard, currently contains 127 graves. The graves in the cemetery generally date to the late 19th century and early 20th century. The earliest dated grave in the cemetery is the tombstone of Kadızade Hüseyin Pasha, the governor of Rakka-Urfa, dated H.1107-M.1695 (Güler, 2015).

Mevlid-i Halil Mosque Cemetery: Since there is no inscription regarding its construction or founder, the exact date of the mosque's construction is unknown. Located southwest of the Mevlid-i Halil Mosque, the cemetery is divided into three distinct sections due to its varying elevations. There are currently 220 graves in the mosque cemetery. The graves in the cemetery generally date to the late 19th century and early 20th century. The earliest graves in the cemetery are the tombstones of Sheik Mustafa and Turnacıbaşı Hacı Muhammed Bakır Ağa, dated H.1235–M.1820 (Güler, 2016). There is a small, separate cemetery on the eastern side of the Mevlid-i Halil Mosque. Since the most well-known person buried there is Dede Osman Avni, the cemetery is referred to as the Dede Osman Avni Cemetery (Güler, 2014, p. 64).

The Yusuf Paşa Mosque Cemetery: Located on the western side of the mosque, which dates to the early 18th century (Alper, 1987, p. 32), and adjacent to the sanctuary wall, the cemetery currently contains 53 graves. The graves in the cemetery generally date to the late 19th century and early 20th century. The earliest dated grave in the cemetery is the tombstone of el-Eşref Hacı Hasan Efendi, dated H. 1229–M. 1814 (Güler, 2016).

Hekim Dede Mosque Cemetery: Since the inscription on the mosque is no longer extant, the exact date of construction is unknown. The fact that the name "Mescid-i Hekim Dede" appears in records of endowments and revenues in the Ruha Sanjak in 1566 suggests that the mosque may date to the second half of the 16th century (Turan, 2005, p. 160). There are currently 51 graves in the cemetery in the northeast corner of the mosque courtyard. The graves within the cemetery appear to be quite damaged. The graves in the cemetery generally date to the late 19th century and early 20th century. The earliest dated grave in the cemetery is from H.1285–M.1868 (Güler, 2017).

Halilürrahman Mosque Cemetery: There are 41 graves in the cemetery located on the eastern side of the mosque—whose construction date is unknown—and adjacent to the sanctuary wall. The graves in the cemetery generally appear to date from the late 19th century and early 20th century. The earliest dated grave in the cemetery is from H.1296–M.1878 (Güler, 2018).[1]

Method

In our study, 197 gravestone capstones found in the cemeteries of five historic mosques in Urfa were examined and evaluated, enabling the creation of a typology of Ottoman gravestone capstones in Urfa. The headstones found in the cemeteries were classified by shape, and their typologies were established. Accordingly, five main types—turban, kavuk, fez, cylindrical headstones, and Sufi order headstones—and 13 different subtypes under these were identified.

The typology of the headstones was based solely on their forms, except for sect-specific headstones, which were classified by their respective sects. The naming of the headstones was established and evaluated in accordance with existing common typologies that provide detailed studies on Ottoman-period tombstone headstones. However, in some cases, specific definitions were provided for types not included in the typologies. In particular, local headstone types unique to Urfa were defined in this manner.

[1] For further studies on graves, cemetery enclosures (hazires), and related subjects, see also: Biçici (2012), Dönmez ve Demircan (2013), Muşmal ve Çetinaslan (2013), Fataha vd. (2014), Hanoğlu ve Bayhan (2017), Yarış (2017).

General forms were taken into account in the evaluations. For example, since kavuk-type headdresses in the Ottoman period were generally worn with a turban, the terms "kavuk" and "turban" were often used interchangeably (Arseven, 1983, p. 610). For this reason, a typology (Çal, 2015, p. 131) was adopted and used for classification, distinguishing between kavuk and turban by classifying types in which the turban wraps around the outside, and the inner headpiece is barely visible as "turban." Types where the inner headpiece is more prominent and the headpiece is clearly defined as "kavuk." Accordingly, in this classification, the headdresses were divided into subtypes within their own categories, and each headdress was evaluated individually.

In our study, a chronological order was established for the headdresses found on tombstones in the cemeteries. Headdresses of unknown date were examined and evaluated. Based on the inscriptions on the tombstones in the cemeteries, it was determined which professions and titles the headdresses belonged to.

The names of the mosques where the headstones are located are listed using abbreviations. Ulu Mosque is abbreviated as UC, Yusuf Pasha Mosque as YPC, Hekim Dede Mosque as HDC, Halil'ür-rahman Mosque as HRC, Mevlid-i Halil Mosque as MHC, and Dede Avni as DA. As part of the project, site plans of the cemeteries were drawn, and the gravestones within the cemeteries were systematically numbered and incorporated into the site plans; the examples are provided according to these numbers.

Forms of Tombstone Heads in the Cemeteries of Urfa's Historic Mosques

Five main types of headstone capitals have been identified in the cemeteries: turban, kavuk, fez, cylindrical, and Sufi order capitals.

Sarık-Shaped Caps: In the dictionary, "sarık" refers to a piece of cloth, such as a scarf or shawl, wrapped around items worn on the head—such as a fez, cap, or turban—and denotes terms like "amâme," "imâme," or "destar" (Ayverdi, 2006, p. 2678). Sariks have taken on different names depending on how they are wrapped (Koçu, 1967, p. 202). Since most kavuks in Ottoman society were typically worn with a sarik, the terms "sarik" and "kavuk" were used interchangeably (Arseven, 1983, p. 1767).

Generally, in the 15th–17th centuries, the headpiece on which the turban was wrapped was either completely hidden or only its top was visible; in the 18th–19th centuries, the headpiece was designed to be largely visible. For this reason, a distinction was made between the turban and the kavuk to clarify the difference between the two (Çal, 2000, p. 209). During the Ottoman period, each social class had its own distinctive turban style. However, the turban was primarily used by the ulema class and was regarded as a symbol of the ulema (Arseven, 1983, p. 1767).

In the historical mosque cemeteries of Urfa, turban-shaped headgear has been defined, as noted in the methodology section, as headgear where an inner cap is rarely seen or absent altogether. Three subtypes of turban-type headgear have been identified.

Type 1: A small portion of the top peak of the headdress, shaped like a circle, is visible (UC 6, 25, 28, 80, 81, 82, YPC 19, 25, 45, MHC 37, 82, 83, 91, 100, 111, 133, 168, 183, 186, 201, HDC 40, HRC 28) (Table 1). In this type, the turban covers most of the head. In some examples, the general shape is flatter and wider, while in others, a narrowing toward the top and bottom is observed.

Type 2: The circular cap, which tapers upward, has a less prominent top section that is wider and typically segmented (UC 105, HRC 16, MHC 35, 62, 64, 149, 153, 158, 172, 173) (Table 1).

Type 3: The lower turban section resembles a fez rather than a circular shape. Above this, the crown section features a wide but not very tall inner cap (MHC 26, 52, 66, 163, 192) (Table 1).

A turban-style headpiece is observed on a total of 37 tombstones in the cemeteries. In the Ulu Mosque cemetery, among the 7 headpieces shaped like a turban, the earliest dates to 1852 and belongs to a sheik from the Sayyid lineage, while the latest dates to 1922 and belongs to a hafiz with the title of Sayyid. In the Yusuf Paşa Mosque cemetery, of the 3 turban-shaped headstones, the earlier one, dating to 1814, belongs to a person with the title "Hacı," while the other, dating to 1913, belongs to a mufti with the title. In the Hekim Dede Mosque cemetery, there is 1 turban-shaped headstone dated 1916, belonging to the son of an "Ağa."In the cemetery of Halil'ür-rahman Mosque, one of the two turban-shaped headstones is dated 1885 and belongs to a sheik, while the one dated 1913 belongs to the son of the Halil'ür-rahman sheik. In the cemetery of the Mevlid-i Halil Mosque, among the 24 turban-shaped headstones, the earliest, dated 1864, belongs to a person with the title of "aga," while the latest, dated 1950, belongs to a person with the title of " aga " (Table 1).

The turban-shaped headstones in the cemeteries date from 1814 to 1950 and bear titles such as seyyid, sheik, hafiz, haji, and hoca, as well as professions such as mufti, preacher, sergeant, and tradesman (Table 1).

Table 1: Turban-Shaped Headpieces

1. Type					
UC 6 1852-Sheik	UC 25 Seyyid	UC 28 1863-Imam	UC 80 1922-Seyyid	UC 81 1875	UC 82
YPC 19 1907-Haji	YPC 25 1913-Müftü	YPC 45 1814-Haji	MHC 37 1903	MHC 82 1906-Ağa	MHC 83 1913-Hoca
MHC 91 1950	MHC 100 1880-Sheik	MHC 111	MHC 133 1915	MHC 168 1862-Seyyid	MHC 183 1899-Sheik

MHC 186 1915-Sergeant	MHC 201 1892-Sheik	HDC 40 1916	HRC 28 1913-Sun of a Sheik		
2. Type					
UC 105 1902-Eşraf	HRC 16 1885-Sheik	MHC 35 1915	MHC 62 1910-Haji	MHC 64 Seyyid- Alim	MHC 149 Seyyid
MHC 153 1909-Haji	MHC 158 1893-Kurra-zâde	MHC 172 1931-Haji	MHC 173 1864-Ağa		
3. Type					
MHC 26 1906Accountant	MHC 52 1915	MHC 66 1918	MHC 163 1924-Haji	MHC 192 1950	

Examples of turban-shaped headstones on grave markers in Urfa's mosque cemeteries generally resemble Ottoman grave markers; however, the Urfa examples are observed to be less elaborately crafted and executed in a local style. Additionally, examples of turban-shaped headstones in Urfa typically lack turban folds and have flat outer surfaces.

Similar examples of the first type can be found in Istanbul (Laquer, 1997, pp. 145–147–148–154), (Sürün, 2006, pp. 304–319), (Çal, 1999, p. 209), Bursa (Mermutlu &Öcalan, 2011), İnegöl (Çetinaslan, 2021, pp. 24–25), Edirne (Çal & Canyurt, 2019, pp. 223–235), Sakarya (Gündoğdu & Şeyban, 2021, pp. 284–285), Boyabat (Çal, 2015, p. 132), Kastamonu (Çal, 2008), Göynük (Çal, 2007, p. 305), and Giresun (Çal, 2008, pp. 267–268). Similar examples of the second type are found in Istanbul (Laquer, 1997, p. 147), (İşli, 2009, pp. 120–122), Bursa (Mermutlu & Öcalan, 2011), Sakarya (Gündoğdu & Şeyban, 2021, pp. 285–290), Boyabat (Çal, 2015, p. 132), Kastamonu (Çal, 2008), Göynük (Çal, 2007, p. 304), Giresun (Çal, 2008, p. 268), (Çal & İltar, 2011, p. 25) are

observed on the headstones. We see similar examples of the third type of headstones in the historic independent cemetery areas of Urfa (Güler, 2017).

Conical Headgear: In the dictionary, the term "kavuk" refers to various types of headwear over which a turban is wrapped. Cotton is placed between the outer fabric and the lining of the cloth, and it is sewn in place using various stitches, depending on the type of kavuk (Ayverdi, 2006, p. 1612). During the Ottoman period, individuals of different social statuses wore various types of kavuks, including kallâvi, kâtibi, molla, Horasânî, üsküf, yûsufî, selîmî, örf, and mücevveze. Headgear also took on names such as dardağan, silme, and burma, depending on how the turban was wrapped (Arseven, 1983, p. 984; Koçu, 1967, p. 149).

In the historical mosque cemeteries of Urfa, the term “turban-shaped headgear” has been used for headgear types where the inner cap is more visible and the turban portion is more prominently defined. Four subtypes of turban-type headgear have been identified.

Type 1: The turban wrapped around the head rises in a curved line toward the back. The front face of the turban is rectangular in some examples and circular in others. The side curves are straight, and the back section is typically segmented. At the top of the headdress, there is a thin, pointed section that is sometimes star-shaped and sometimes flat. This type of headdress is a local headdress specific to Urfa. (UC 4, 12, 20, 23, 41, 43, 62, 72, 76, 95, 96, 120, MHC 2, 9, 19, 28, 36, 72, 155, 178, 180, 197, 204, 207, 214, HDC 28, 32, HRC 23) (Table 2).

Type 2: Kallavi turban (UC 48, YPC 1) (Table 2).

Type 3: Scribe’s turban, featuring a turban wrapped outward on both sides in the lower half of the headpiece. The outer surface of the high inner headpiece is constructed in the form of vertical bars placed side by side (YPC 6) (Table 2).

Type 4: Turban-Kavuk Hybrid; these headdresses consist of a turban that is more prominently wrapped outward on the sides in the middle section, followed by an extending kavuk. In some examples, the inner headdress is visible at both the bottom and the top. This type of headgear has evolved into a local style, particularly due to its shorter head portion (YPC 28, 36; HRC 3, 41; MHC 45, 181) (Table 2).

A total of 37 tombstones in the cemeteries feature turban-style headstones. In the Ulu Mosque cemetery, 13 headstones shaped like a turban date from as early as 1695—belonging to Hüseyin Pasha, the governor of Rakka-Urfa—and as late as 1917—belonging to the mosque’s trustee. In the Yusuf Paşa Mosque cemetery, the earliest date on the four turban-shaped headstones is 1872 (the profession is not recorded), and the latest date is 1910, belonging to a sheik descended from the Sayyid lineage. In the cemetery of the Hekim Dede Mosque, there are two turban-shaped headstones; one is dated 1912, while the other is illegible due to severe damage to the inscriptions. In the cemetery of the Halil’ür-rahman Mosque, there are three turban-shaped headstones; the year 1913 is legible on two of them, while the inscriptions on the others are illegible due to damage. In the courtyard of the Mevlid-i Halil Mosque, among the 15 turban-shaped headstones, the earliest date is 1819 and belongs to a turnacıbaşı, while the latest date is 1950; no profession or title is inscribed (Table 2).

The turban-shaped headstones date from 1695 to 1950, and they indicate religious titles such as seyyid, sheik, and hajji, as well as professions such as governor, qadi, imam, turnacıbaşı, accountant, merchant, and tradesman (Table 2).

Table 2: Turban- Conical Headgear

1. Type					
UC 4 1913-Haji	UC 43 1865	UC 72 1889-Haji	UC 76 1875-Seyyid	UC 96 1913	UC 120 1914
MHC 2 1879-Haji	MHC 9 1911	MHC 19 1903	MHC 72 1908	MHC 155 1893-Haji	MHC 178 1925-Haji
MHC 197 1901-Ağa	MHC 207 1903-Merchant	MHC 214 1848	HDC 28 1912	HDC 32	HRC 23 1913
UC 12 1917-Mütevelli	UC 20 1914	UC 23 1915	UC 41 1899-Haji	UC 62 1807-Haji	UC 95 1905-Haji
MHC 28 1891	MHC 36 1837-Merchant	MHC 180 1836-Haji	MHC 204 1915-Ağa		
2. Type			**3. Type**		
UC 48 1695-Governor	YPC 1 1910-Seyyid		YPC 6 1872		

4. Type					
YPC 28 1894-Merchant	YPC 36 1898-Seyyid	HRC 3	HRC 41	MHC 45 1920	MHC 181 1819- Turnacıbaşı

It is observed that the examples of headgear shaped like kallavi and katibi kavuk on tombstones in the cemeteries of Urfa generally resemble Ottoman tombstone headgear. Similar examples of "kallavi kavuk"-style capstones can be found in Istanbul (İşli, 2006, p. 37), (Laqeur, 1997, p. 182), (Berk, 2006, p. 25), and Edirne (Çal & Canyurt, 2019, p. 228). Similar examples of the "katibi kavuk" type of cap can be found in Istanbul (Laquer, 1997, p. 150), (Çal, 2000, p. 210), (Berk, 2006, p. 27), (Sürün, 2006, p. 305), Edirne (Arslan, 2006, pp. 175, 464), Giresun (Çal, 2008, p. 268), Göynük (Çal, 2007, p. 305), Kastamonu (Gümüşdağ, 2007, p. 187), and İnegöl (Çetinaslan, 2021, p. 28).

However, in the majority of the first-type turban-style headpiece examples found on Urfa tombstones, it is difficult to establish a similarity with the turban examples seen on Ottoman tombstones. The examples in Urfa are crafted in a local style, characterized by their construction method and simpler craftsmanship. It has been determined that some of the turban-style headpieces are unique to Urfa.

The type we define as a “sarık–kavuk hybrid” appears to be a second-class adaptation of similar types found on Ottoman tombstones, transformed into a local headpiece. Similar examples of this type of headpiece have been found on tombstones in Istanbul (Çal, 2000, p. 210), (İşli, 2006, pp. 53–89), and Edirne (Çal & Canyurt, 2019, p. 228).

Fes-Shaped Headgear: In the dictionary, it is defined as a head covering worn in place of a hat in Islamic countries, made of thick red felt, cylindrical in shape, tapering toward the top and featuring a tassel hanging from the top (Koçu, 1967, pp. 111–113). The fez became the official headgear of various state institutions under a law enacted in 1829 during the reign of Mahmud II. In the Ottoman period, the fez—which was known as Mahmudi, Azizi, and Hamidi according to its style—began to appear extensively on gravestones from the time it was first introduced. During the Ottoman period, the fez was a headdress worn by all segments of society (Laqueur, 1997, p. 139); as it became a uniform, the function of fez-type headdresses in indicating one’s profession also ceased (Çal, 2015, p. 137).

Four subtypes of fez-style headgear have been identified in cemeteries.

Type 1: The upper circumference of the Hamidi fez is narrower than the lower circumference, and the slope from the top to the bottom is gentle. It is made slightly longer than other fez types. Most of these fezzes feature a tassel on the back. (UC 2, 3, 5, 10, 18, 29, 44, 49, 50, 53, 61, 78, 84, 85, 88, 117, 119, YPC 4, 8, 14, 15, 17, 20, 22, 23, 34, 35, 42, 44, 47, 50, HDC 2, 4, 19, 20, 37, 42, MHC 11, 16, 18, 23, 24, 33, 40, 44, 49, 63, 74, 79, 80, 85, 87, 88, 97, 99, 101, 123, 124, 126, 134, 137, 147, 182, 208, 213, 219) (Table 3).

Type 2: The Mahmudi fez, also known as the Mecidi fez, differs from other fez types in that the lower diameter of the fez is narrower than the upper diameter; in the zero pattern, the lower and upper diameters are equal. (UC 15, 56, 86, 108, HDC 2, 10, 35, 36, HRC 6, 8, 39, MHC 56, 73, 125, 157, 159, 194, 202) (Table 3).

Type 3: The lower diameter of the Azizi fez is larger than the upper diameter, and the slope toward the bottom is steeper. (HDC 34, MHC 108) (Table 3).

Type 4: Turbans with a headband are slightly longer than other turbans; although their shape resembles Mevlevi coins, they differ from coin-type headgear because their upper edges are at right angles. A wide band is wrapped around the lower part of the headgear. The band wrapped around the headdress is usually positioned just above its lower edge; in some examples, however, it is aligned with the lower part. (UC 9, 16, 19, 21, 33, 57, 58, 68, 73, 106, 111, 115, MHC 31, 43, 68, 75, 78, 81, 103) (Table 3).

A total of 105 tombstones in the cemeteries feature fez-style headpieces. Of the 33 fez-shaped headpieces in the Ulu Mosque cemetery, 18 are of the Hamidi type, 3 are of the Mahmudi type, and 12 are of the turbaned fez type. The earliest date on the headstones is1852, and the latest is 1919; both belong to individuals with the title of "Hacı." In the Yusuf Paşa Mosque cemetery, all 14 fez-shaped headstones are of the Hamidi type; the earliest date is 1878 and belongs to a scholar, while the latest is 1916. In the cemetery of Hekim Dede Mosque, 11 headstones shaped like a fez include 6 in the Hamidi style, 4 in the Mahmudi style, and 1 in the Azizi style. The earliest date on the headstones is 1899, and the latest is 1925. Since a large portion of the inscriptions on the gravestones are severely damaged or entirely missing, it was not possible to determine professions and titles. In the cemetery of Halil'ür-rahman Mosque, there are 3 fez-shaped headstones made in the Mahmudi style; one bears the date 1922, but no profession or title is inscribed. In the cemetery of the Mevlid-i Halil Mosque, out of 44 fez-shaped headstones, 29 are in the Hamidi style, 7 in the Mahmudi style, 1 in the Azizi style, and 7 in the turbaned fez style; the earliest date is 1868 and belongs to a person with the title of "Hacı," while the latest date is 1959 (Table 3).

The fez-style headgear is dated between 1852 and 1959, and includes religious titles such as "seyid" and "Hacı," as well as professions such as "mutasarrıf" (governor), "general-paşa," "commander," "officer," "clerk," "regimental clerk," "gendarmerie company sergeant," and "miralay-liva vekili" (colonel-brigade deputy) (Table 3)

Due to the large number of fez-shaped headpieces on the gravestones in the cemeteries and their uniform design, Table 3 provides two examples of each type; we have described them in detail in Table 4. All fez-shaped headpieces with a turban are shown in Table 3.

Table 3: Turban- Fes-Shaped Headgear

1. Type		**2. Type**		**3.Type**	
UC 3	YPC 50	UC 15	HDC 35	MHC 108	
4.Type					
UC 9 1919	UC 16 1916-Haji	UC 19 1896-Molla	UC 21 1902-Haji	UC 33 1913	UC 57 1909

UC 58 1914-Merchant	UC 68 1916	UC 73 1890-Seyyid	UC106 1904	UC 111 1909-Haji	UC 115 1899-major
MHC 31 1896	MHC 43 1931	MHC 68 1951	MHC 75 1886-Molla	MHC 78 1916	MHC 103 1915

Table 4: Fes-Shaped Headgear

F.3.a.					
Grave No	**Date**	**Occupation / Title**	**Name**	**Date**	**Occupation / Title**
UC 2	1887	Seyyid	UC3	1883	Pasha
UC 5		Haji	UC 10	1925	Haji
UC 18	1895	Ağa	UC 29	1915	
UC 44	1920	Haji	UC 49	1879	
UC 50	1880	Urfa Mutasarrıfı	UC 53	1910	Haji
UC 61	1906	Captain	UC 78	1898	
UC 84	1894	Haji	UC 85		
UC 88	1909	Haji	UC 117		
UC 119	1905		YPC 4	1908	Askeri Kâtip
YPC 8	1903	Son of a Pasha	YPC 14	1909	Son of a soldier
YPC 15	1896	Haji	YPC 17	1886	Hafız
YPC 20	1878	Hoca	YPC 22	1897	Askeri Kâtip
YPC 23	1910	Jandarma Bölük Emini	YPC 34	1884	Hafız
YPC 35		Haji	YPC 42	1900	
YPC 44	1886	Colonel	YPC 47	1890	
YPC 50	1916		HDC 2		
HDC 4	1917		HDC		
HDC 20	1899		HDC 37	1919	
HDC 42	1905		MHC 11	1920	
MHC 16	1886	Haji	MHC 18	1918	
MHC 23	1904	Ağa	MHC 24	1919	
MHC 33		Haji	MHC 40	1891	Hafız
MHC 44	1899		MHC 49	1916	Ağa
MHC 63	1908		MHC 74	1904	Military doctor
MHC 79	1918		MHC 80	1911	
MHC 85		Officer	MHC 87	1909	
MHC88	1909		MHC 97	1916	
MHC 99	1913		MHC 101	1880	
MHC 123	1955		MHC 124	1955	
MHC 126	1955		MHC 134	1903	
MHC 137	1918		MHC 147	1896	
MHC 182	1906		MHC 208	1951	
MHC 213	1950	Colonel	MHC 219	1918	Haji
F.3.b.					
UC 15	1852	Haji	UC 56	1869	Haji

UC 86	1896	Officer	UC 108	1904	Adliye Başkâtibi
HDC 2			HDC 10	1906	
HDC 35	1925		HDC 36	1921	
HRC 6	1922		HRC 8		Sheik
HRC 39			MHC 56	1949	
MHC 73	1955	Haji	MHC 125	1959	
MHC 157	1953		MHC 159	1924	
MHC 194	1868	Haji	MHC 202		
F.3.c.					
MHC 108	1911				
F.3.d.					
UC 9	1919		UC 16	1916	Haji
UC 19	1896	Molla	UC 21	1902	Haji
UC 33	1913		UC 57	1909	
UC 58	1914	Merchant	UC 68	1916	
UC 73	1890	Seyyid	UC 106	1904	
UC 111	1909	Haji	UC 115	1899	Major
MHC 31	1896		MHC 43	1931	
MHC 68	1951		MHC 75	1886	Molla
MHC 78	1916		MHC 81		
MHC 103	1915				

Examples of fez-shaped headgear on gravestones in the cemeteries of Urfa generally resemble Ottoman headgear. Similar examples of the first type can be found in Istanbul (Çal, 2000, p.212), (Laquer, 1997, p.157), (Sürün, 2006, p.235), (Bayraktar, 2019, p. 237), Kastamonu (Canyurt, 2007, p. 171), (Çal, 2008, p. 23), Edirne (Arslan, 2006, p. 467), Göynük (Çal, 2007, p. 307), Giresun (Çal & İltar, 2011, p. 32), similar examples of the second type, Istanbul (Çal, 2000, p. 212), (Laquer, 1997, p. 157), (Sürün, 2006, p. 327), (Bayraktar, 2019, p. 226), (Çal & İltar, 2011, p. 32), similar examples of the third type, Istanbul (Çal, 2000, p. 212), (Laquer, 1997, p. 157), (Sürün, 2006, p. 335), (Bayraktar, 2019, p. 223), Kastamonu (Canyurt, 2007, p. 1719), (Gümüşdağ, 2007, p. 190), (Gündoğan, 2007, p. 251), (Çal, 2008, p. 22), Göynük (Çal, 2007, p. 307), Edirne (Arslan, 2006, p. 466), Boyabat (Çal, 2015, p. 137), and similar examples of the fourth type are found on tombstones in Istanbul (Çal, 2000, p. 212).

Cylindrical Caps: These are cylindrical with a rounded top, resembling a cap, formed by two circular segments wrapped around the lower level of the cap from the outside, just slightly above it. Two parallel bands are visible on the front of the capstone; they are connected diagonally on the back. (UC 113, HDC 9, 16, MHC 69, 162, 196) (Table 5).

Cylindrical capstones are observed on a total of 6 tombstones in the cemeteries of Urfa's historic mosques. One such cap is found in the Ulu Mosque cemetery, two in the Hekim Dede Mosque cemetery, and three in the Mevlid-i Halil Mosque ( ) cemetery. The cylindrical caps are dated between 1894 and 1919; no title or occupational name is indicated.

There is one headstone of this type in the cemetery of Ulu Mosque; the 1919 headstone does not bear any profession or title. There are two cylindrical headstones in the cemetery of Hekim Dede Mosque. Both headstones are dated 1895, but no profession or title can be read because the stones are severely damaged. Three headstones of this type have been identified in the cemetery of the Mevlid-i Halil Mosque. The earliest is from 1894, while the other two date to 1915. No profession or title is listed on any of them (Table 5).

Table 5: Cylindrical Caps

UC 113- 1919	HDC 9- 1895	HDC 16- 1895	MHC 69- 1915	MHC 162- 1894	MHC 196- 1915

Sect Headgear: Sikke; In the dictionary, the sikke is defined as a headdress worn by the Mevlevis, measuring 25–30 centimeters in length, cylindrical in shape, made of felt, and resembling a honey-colored or white cap (Ayverdi, 2006, p. 2794). In the Mevlevi Order, the çelebis—descendants of Mevlâna—wrap a destar around their headgear, and the destar is designed so that the sikke is not visible from below. Those who are not çelebis, however, wrap it about a finger's width from the top so that the lower edge of the sikke is visible (Bakırcı, 1999, p. 18).

Tâc; the tâc, another type of Sufi headdress, is defined in Sufi culture as a head covering worn by sheiks and dervishes who have reached a certain rank in the spiritual path as part of their Sufi attire. It is made in different shapes and colors depending on the order (Ayverdi, 2006, p. 2987). The most important distinguishing feature between Sufi orders' crowns is whether they are "terkli" (segmented, or segmented) or "terksiz" (unsegmented) (Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, 2002, p. 51). Through these characteristics, it is possible to determine which Sufi order the person wearing the crown belongs to.

Two main types of Sufi headdresses have been identified.

Type 1: The sikke. Long headdresses modeled on the Mevlevi sikke come in two forms. In the first type, a wide band is wrapped around the lower part of a long headdress resembling the Mevlevi sikke. The band wrapped around the headdress is usually positioned just above its lower edge; in some examples, however, it is aligned with the lower edge. The upper part of the headdresses is shaped like a rounded hemisphere. (MHC 53, 135, MHC-DA 2, 4, 5, 8) (Table 6). In the second type, the lower part of a long headdress shaped like a Mevlevi sikke is flat and without a band. The top of these headdresses is also shaped like a rounded hemisphere. (MHC 34, MHC-DA 6, 7) (Table 6).

Type 2: Kadiri Turban. The long cap, whose upper part is shaped like a rounded hemisphere, features a thin band (turban) adorned with diamond-shaped motifs just slightly above its lower edge. The cap's surface is decorated. (MHC-DA 1, 3, MHC 115) (Table 6).

A total of 12 tombstones in the cemeteries feature a Sufi order headpiece. Four such headpieces were identified in the cemetery of the Mevlid-i Halil Mosque. Three of these are coin-shaped; the earliest, dating to 1820, belongs to a sheik of the Sayyid lineage, while the latest, dating to 1953, is the latest. One crown in the shape of a Kadiri turban in the cemetery dates to 1894, and no title is indicated. Eight sect emblems were identified in the Dede Avni Cemetery. Six of these are coin-shaped; the earliest date is 1781 and belongs to a person holding the title of dervish, while the latest date is 1886. Of the two headstones shaped like a Kadiri crown in the cemetery, the earlier one, dated 1883, belongs to Dede Osman Avni, a Kadiri sheik of Sayyid descent who also gave his name to the cemetery (Güler, 2014, p. 63); the other, dated 1903, belongs to a dervish of Sayyid descent (Table 6).

The cap-style headstones are dated between 1781 and 1953, and religious titles such as seyyid, sheik, dede, dervish, baba, haji, and sofi are indicated (Table 6).

Table 6: Sect Headgear

1. Type Sikke					
MHC 53 1820-Sheik	MHC 135 Seyyid	MHC-DA 2 1814-Derviş	MHC-DA 4 1805-Dede	MHC-DA 5 1781-Derviş	MHC-DA 8 1814-Dede
MHC 34 1953	MHC-DA 6 1865- SeyyidDerviş	MHC-DA 7 1886-Sofi			
2.Type Kadiri Crown					
MHC-DA 1 1883-Sheik	MHC-DA 3 1903-Seyyid	MHC 115 1894			

Examples of headstones shaped like Mevlevi coins found in Urfa cemeteries generally resemble those on headstones in Ottoman cities. Similar examples of the first type can be found in (Bakırcı, 1999, p.18), (Atasoy, 2000, pp.106,108,109), (İşli, 2009, p.167); similar examples of the second type can be found in (Yahyâ Âgâh b.Sâlih el-İstanbulî, 2002, p. 53), (İşli, 2009, p. 178), (Atasoy, 2000, pp. 92, 133, 178, 181), (Berk, 2006, p. 28) on tombstones.

Evaluation

In our study, a total of 197 headstones found in the cemeteries of five historic mosques in Urfa were examined and evaluated based on their headgear, shape, date, profession/title, gender, decoration, and material characteristics.

The headgear was evaluated through a typological classification based on its forms. Accordingly, five main types—turban, kavuk, fez, cylindrical headgear, and sect-specific headgear—were identified, along with 13 distinct subtypes under these categories. Of these headgear types, 37 were turban-style, 37 were kavuk-style, 105 were fez-style, 6 were cylindrical, and 12 were sect-specific. It was observed that the most common headgear type on the gravestones in the cemeteries was the fez.

The turban-type headdress is seen on 37 gravestones in the cemeteries. These headdresses date from 1814 to 1950 and bear titles such as seyyid, sheik, hafiz, hajji, hoca, and preacher.

The kavuk-style headpiece is found on 37 of the gravestones in the cemeteries. These headpieces date from 1695 to 1950 and bear religious titles such as seyyid, sheik, and hajji, as well as professions such as governor, qadi, imam, accountant, merchant, and tradesman.

Among the headdresses in the cemeteries, the type we have defined as a kavuk features a turban wrapped around the headdress that curves upward toward the back, with the front face of the turban shaped as a rectangle or circle, the side curves being straight, and the back section typically segmented; and the top section featuring a thin, pointed part that is sometimes star-shaped and sometimes flat, have been identified as a headdress type made in a local style unique to Urfa. It has been determined that this type of kavuk headdress dates back as early as 1807, when it belonged to a hajj, and as late as 1905, when it again belonged to a person with the title of hajj.

The fez-style headgear is observed on a total of 105 gravestones in the cemeteries. These headgear types date from 1852 to 1959. They bear religious titles such as “pilgrim” and “hafiz,” as well as professional titles such as “mutasarrıf” (governor), “general-pasha,” “commander,” “officer,” “clerk,” “regimental clerk,” “gendarmerie company sergeant,” and “miralay-liva deputy” (colonel-brigade deputy).

The "tarikat" (Sufi order) headstone type is found on 12 of the gravestones in the cemeteries. These headstones date from 1781 to 1953 and appear to belong to individuals holding religious titles such as seyyid, dede, sheik, dervish, hajji, and sufi.

The cylindrical cap type is found on 6 of the gravestones in the cemeteries. These caps, dated between 1894 and 1919, bear titles such as “aga” and “bey.”

When evaluating the headstones by date, the dating of each headstone was determined from its earliest and latest dates and forms. Accordingly, the earliest date in the cemeteries is a turban-style cap dating to 1695, belonging to the governor of Urfa, found in the Urfa Ulu Mosque Cemetery. The latest date is a fez-style cap dating to 1959, found in the Mevlid-i Halil Mosque Cemetery, with no title or profession inscribed on it (Figure 1).

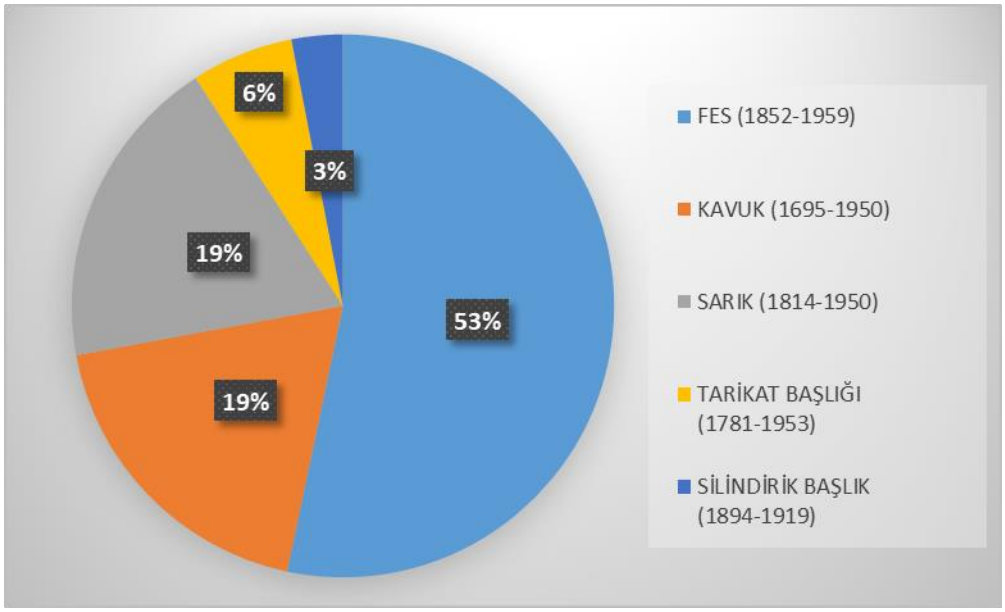

Figure 1: Headstone Types and Chronological Ranges in the Graveyards of Historic Mosques in Urfa

When evaluating the headdresses by profession and title, while diversity is observed in professions and titles, no such diversity is observed in headdress styles. For example, fez-style headdresses can be seen on the gravestones of soldiers and civil servants, as well as on those of individuals holding religious titles.

In cemeteries, turban-style headgear appears on the gravestones of religious figures holding titles such as seyyid, sheik, hafiz, hoca, and preacher. It has been observed that kavuk-style headgear is worn by individuals from various backgrounds, including those in professions such as governor, judge, accountant, imam, and merchant, as well as those holding titles such as seyyid, haji, and aga. On headgear of the "fes" type, military ranks such as pasha, colonel, major, and captain, as well as professions like "kâtip," and "tabip," and titles such as "seyit," "hacı," "hafız," and "ağa" have been identified. On headgear associated with Sufi orders, religious titles and statuses such as "seyit," "şeyh," "derviş," "dede," "baba," "abdal," "sofi," and "hacı" have been identified. It is noted that the individuals buried in tombstones with coin-shaped headstones belonged to the Mevlevi order, while those in tombstones with crown-shaped headstones belonged to the Kadiri order. On cylindrical headstones, no occupational titles were inscribed; only the titles "aga" and "bey" were indicated.

When evaluating the headstones by gender, all headstones in the cemeteries belong to male grave markers. Female grave markers do not feature headstones.

When evaluating the capstones in comparison with similar examples, while the capstone examples found on the gravestones in the Urfa mosque cemeteries generally resemble those on gravestones in Ottoman cities, the Urfa examples are less elaborately crafted and are made in a local style.

Decoration on the Caps: Among the caps in the historic Urfa mosque cemeteries, three Sufi order caps shaped like the Kadiri turban feature geometric motifs (MHC-DA 1, 3, MHC115). The lower part of the long cylindrical cap is a thin circular band adorned with small diamond-shaped patterns. The section above the fluted part of the capstone is divided into four sections by thick vertical bands, and large triangular motifs are visible in these sections (Table 6).

Twelve of the headdresses found in the burial chambers bear religious inscriptions on their front faces. On the fez-style headdress in Tomb UC 3, the word "Fatihatün" (meaning "The Opening") is inscribed. On the turban-and-kavuk hybrid-style headdress in Tomb UC 4, the word "maşallah" is inscribed, and the surrounding form gives it the appearance of a stylized tuğra.

In Tomb No. UC 72, the front of the turban-and-kavuk hybrid-style headdress bears the inscription "La ilahe illallah," while the side bears "Dahale'l-cisr." The inscriptions on the headdresses are written within rectangular frames. In Grave No. UC 96: the inscription on the front of the turban-and-kavuk hybrid headdress is heavily damaged, so only the word "şefaat" (intercession) can be read. In grave UC 105, the inscription on the front of the turban-style headdress reads "şefaat ya Muhammed"; in grave UC 115, the inscription on the front of the turban-style fez is also damaged, so only the word "şefaat" in a portion of the text can be read.

In Tomb No. MHC 82, the turban-style headdress bears the inscription "Şefaat Ya Resulallah," and the surrounding form gives it the appearance of a stylized tuğra. In Tomb No. MHC 197, the turban-and-kavuk hybrid-style headdress features the inscription "Maşallah" within a teardrop-shaped frame. In Grave No. 207 (MHC), the headpiece—again a hybrid of a turban and a kavuk—features the inscription "Meded Ya Allah Ya Allah meded" within a square frame. The inscriptions on the front faces of the headpieces in Grave No. 42 (HDC)—a fez—and Grave No. 1 (YPC)—a kavuk—could not be deciphered.

Material of the headdresses: The tombstones in the historic mosque cemeteries of Urfa are made of nahit stone, a local stone from this region. It is a light brown, easily workable stone sourced from quarries in central Urfa and nearby districts. In contrast, tombstones in Ottoman cities such as

Istanbul, Bursa, and Edirne were typically made of marble and featured higher-quality craftsmanship. However, the fact that the material in Urfa consists entirely of stone and that the craftsmanship is lower quality than in other cities is a distinctive feature of these tombstones.

Conclusion

Headstones were crafted as symbols of the deceased's identity and affiliation. As an important indicator of social status, headstones have become one of the most defining elements of tombstones.

In Urfa, headstones were identified on 197 out of a total of 494 graves located in five cemeteries associated with historic mosques: Ulu Mosque, Yusuf Pasha Mosque, Hekim Dede Mosque, Halil'ür-rahman Mosque, and Mevlid-i Halil Mosque. All of these headstones belong to male graves. The majority of these historical headstone-adorned graves in the cemeteries date to the late Ottoman period (19th–20th centuries) and the early years of the Republic, though a few graves date to earlier periods. In the cemeteries of Urfa's historic mosques, it is observed that the city's high-ranking bureaucrats, religious officials, scholars, members of religious orders holding clerical titles, military personnel, and prominent citizens are interred.

Five types of headgear have been identified in the cemeteries: the turban, the kavuk, the fez, the cylindrical cap, and Sufi order headgear. The most common type of headgear depicted on the tombstones is the fez.

The earliest dated headgear found on gravestones in the cemeteries is a kavuk-style headpiece from the Urfa Ulu Mosque Cemetery, dating to 1695 and belonging to the governor of Urfa. The latest date is a fes-style headpiece from the Mevlid-i Halil Mosque Cemetery, dating to 1959, with no title or profession inscribed on it.

An examination of the information about the individuals buried in the cemetery reveals that they held positions in state institutions, were members of the military hierarchy, belonged to the scholarly class, or held religious identities and titles. However, the fact that an individual held a specific profession or title does not definitively confirm that a distinct headpiece type existed for every profession, as observed in some grave stones, where the headpiece type does not correspond to the identity information inscribed on them.

The headstones in the cemeteries of Urfa's historic mosques exhibit significant similarities to those found in other Ottoman-era cities, particularly in terms of general characteristics such as form, date, profession, and title. However, it can be noted that the examples in Urfa's mosque cemeteries were crafted in a more local style with less refined workmanship and feature headstone types unique to this region.

In conclusion, the gravestones in the cemeteries of Urfa's historic mosques stand out not only for their forms, inscriptions, and decorations but also for the headstones they bear, serving as a repository of the city's history, culture, and art. These headstones, found atop the graves, serve as historical records that reveal the affiliations of the individuals buried there during their lifetimes. Documenting and preserving these gravestones—which are part of our important cultural heritage—and their most distinctive features —the headstones —will ensure that our connection to our history remains unbroken.

www.turkishstudies.net/turkishstudies

Turkish Studies

eISSN: 1308-2140

ANKARA SCIENCE UNIVERSITY

Urfa Tarihi Camii Hazirelerindeki Mezar Taşı Başlıkları

Giriş

Mezarlıklar, mezarların toplu olarak bulunduğu, ziyaret edilen yer anlamına gelmekte ve bulundukları yere göre farklı isimler almaktadır. Cami, türbe ve tekke bahçelerinde etrafı duvar veya parmaklıkla çevrili mezarlık alanlarına "hazire" denilmektedir. Hazirelerde genellikle şehrin, dini, siyasi, ilmi ve sosyal açıdan önem taşıyan insanları defnedilmiştir. Müstakil mezarlıklar ise biraz daha şehir merkezi dışında daha geniş bir alanı kaplayan ve çok daha fazla mezarı içinde barındıran alanlardır.

Mezarlıklarda her ölünün bir mezarı ve bu mezarın baş ve ayak kısımlarında birer mezar taşı ya da mezar şahidesi denilen taşlar bulunmaktadır. Mezar taşlarında, o mezarda yatan kişinin mesleğini, sosyal sınıfını, cinsiyetini, mensup olduğu tarikatını gösteren en önemli bölümlerden biri de başlıklardır.

Osmanlı dönemi toplum hayatında kişilerin taktıkları başlıklar, sosyal sınıfının önemli bir göstergesidir. Başlık, devlet kadrolarında görev alan, ilmiye sınıfına ait olan, tasavvuf erbabı ve toplum hayatında söz sahibi insanları toplumdaki diğer insanlardan ayıran en önemli özelliklerinden biridir. Osmanlı döneminde başlıklara genel olarak serpuş adı verilmiştir. Serpuş olarak isimlendirilen bu başlıkların, kavuk, sarık, fes, taç, külah, sikke, takke gibi farklı isimlerle de anıldığı görülmektedir.

Urfa'da İslami döneme ait pek çok mezarlık alanının olduğunu kaynaklardan öğrenmekteyiz (Güler, 2017). Ancak bu mezarlık alanlarından bir kısmı günümüzde mevcut değildir. Urfa şehir merkezinde günümüze ulaşan sekiz tarihi mezarlık alanı bulunmaktadır. Bunlardan üç tanesi müstakil mezarlık olup Bediüzzaman, Harran Kapı ve Çift Kubbe Mezarlığıdır. Diğer beş mezarlık alanı ise cami avlularında yer alan hazirelerdir.

Urfa Tarihi Cami Hazireleri

Urfa şehir merkezinde, Ulu Camii, Yusuf Paşa Camii, Hekim Dede Camii, Halil'ür-rahman Camii ve Mevlid-i Halil Camii olmak üzere beş hazire bulunmaktadır. Hazireler bulundukları camilerin avlu veya bahçelerinde belirli bir yön gözetilmeden müsait alanlarına defin yapılarak başlanan ve zamanla oluşturulan mezarlık alanlarıdır.

Çalışmamız, "Urfa Tarihi Cami Hazirelerindeki Mezar Taşlarının Tespiti, Tasnifi ve Envanteri" isimli 110K106 nolu Tübitak 1001 projesinden elde ettiğimiz bilgiler doğrultusunda hazırlanmıştır. Urfa tarihi cami hazirelerinde yapılan tespit ve envanter çalışmaları sonucunda hazirelerde toplam 494 mezar olduğu tespit edilmiştir. Hazirelerdeki tarihi mezar taşlarının büyük bir kısmı, Osmanlı Devleti'nin son dönemi XIX.-XX. yy. ile Cumhuriyetin ilk yıllarına aittir.

Ulu Camii Haziresi; İnşa ve bani kitabesi bulunmadığı için kesin yapılış tarihi bilinmeyen cami XII.yy. ilk çeyreğine tarihlendirilmektedir (Güler, 2005). Cami avlusunun kuzeybatı köşesinde

yer alan hazirede bugün toplam 127 mezar bulunmaktadır. Haziredeki mezarların, genellikle 19. yüzyıl sonu ve 20 yüzyıl başına ait oldukları görülmektedir. Haziredeki en erken tarihli mezar, H.1107-M.1695 tarihli Rakka-Urfa valisi Kadızade Hüseyin Paşa'ya ait olan mezar taşıdır (Güler, 2015).

Mevlid-i Halil Camii Haziresi; İnşa ve bani kitabesi bulunmadığı için caminin kesin yapılış tarihi bilinmemektedir. Mevlid-i Halil Camisi'nin güneybatısında yer alan hazire, üç farklı kotta bulunduğundan, kendi içinde üç kısma ayrılmış durumdadır. Cami haziresinde bugün toplam 220 mezar bulunmaktadır. Haziredeki mezarların, genellikle 19. yüzyıl sonu ve 20 yüzyıl başına ait oldukları görülmektedir. Haziredeki en erken tarihli mezarlar, H.1235- M.1820 tarihli, Şeyh Mustafa ve Turnacıbaşı Hacı Muhammed Bakır Ağa'ya ait olan mezar taşlarıdır (Güler, 2016). Mevlid-i Halil Camisi'nin doğu tarafında müstakil küçük bir hazire bulunmaktadır. Hazirede gömülü olan en bilinen kişi, Dede Osman Avni olduğundan, hazirenin ismi Dede Osman Avni Haziresi olarak tanımlanmıştır (Güler, 2014, s.64).

Yusuf Paşa Camii Haziresi; 18.yüzyıl başına tarihlenen caminin (Alper, 1987, s.32) batı tarafında ve harim duvarına bitişik olan hazirede bugün toplam 53 mezar bulunmaktadır. Haziredeki mezarların, genellikle 19. yüzyıl sonu ve 20 yüzyıl başına ait oldukları görülmektedir. Haziredeki en erken tarihli mezar, H.1229- M.1814 tarihli el-Eşref Hacı Hasan Efendi'ye ait mezar taşıdır (Güler, 2016).

Hekim Dede Camii Haziresi; Caminin inşa kitabesi bugün mevcut olmadığı için kesin yapım tarihi bilinmemektedir. 1566 tarihinde, Ruha Sancağındaki vakıflar ve gelirlerinde, Mescid-i Hekim Dede olarak isminin geçmesi, caminin 16.yüzyılın ikinci yarısına ait olabileceğini göstermektedir (Turan, 2005, s.160). Cami avlusunun kuzeydoğusunda yer alan hazirede, bugün toplam 51 mezar bulunmaktadır. Hazire içerisindeki mezarların oldukça tahrip olduğu görülmektedir. Haziredeki mezarların, genellikle 19. yüzyıl sonu ve 20 yüzyıl başına ait oldukları görülmektedir. Haziredeki en erken tarihli mezar, H.1285- M.1868 tarihlidir (Güler, 2017).

Halilürrahman Camii Haziresi; İnşa tarihi kesin bilinmeyen caminin doğu tarafında ve harim duvarına bitişik bulunan hazirede 41 mezar vardır. Haziredeki mezarların, genellikle 19. yüzyıl sonu ve 20 yüzyıl başına ait oldukları görülmektedir. Haziredeki en erken tarihli mezar, H.1296- M.1878 tarihlidir (Güler, 2018).[2]

Yöntem

Çalışmamızda Urfa'da beş tarihi cami haziresinde bulunan 197 mezar taşı başlığı incelenip değerlendirilmiş ve Urfa'daki Osmanlı mezar taşı başlıklarıyla ilgili bir tipoloji yapma imkânı sağlanmıştır. Hazirelerdeki mezar taşlarında bulunan başlıklar biçimlerine göre sınıflandırılarak, tipolojileri yapılmıştır. Buna göre başlıklarda sarık, kavuk, fes, silindirik başlıklar, tarikat başlıkları, olmak üzere 5 ana tip ve bunların altında 13 farklı başlık tipi belirlenmiştir.

Başlıklardaki tipoloji, biçimlerine göre yapılmıştır sadece tarikat başlıklarında tarikatlara göre sınıflandırılmıştır. Başlıklardaki adlandırma, Osmanlı dönemi mezar taşı başlıkları ile ilgili detaylı çalışma yapan mevcut ortak tipolojilere göre yapılıp değerlendirilmiştir. Fakat bazı durumlarda tipolojilerde yer almayan tiplerle ilgili özel tanımlamalar yapılmıştır. Özellikle Urfa'ya has yerel başlık tipleri bu şekilde tanımlanmıştır.

Değerlendirmelerde genel biçimler dikkate alınmıştır. Örneğin Osmanlı Döneminde kavuk tipi başlıklar genellikle sarıklı olduğundan çoğu zaman kavuk ile sarık aynı anlamda kullanılmıştır (Arseven, 1983, s.610). Bu sebeple kavuk sarık ayrımı yapılırken başlıkta dışa sarılan sarığın fazla yer tuttuğu, iç başlığın çok az göründüğü tipleri sarık, iç başlığın daha çok göründüğü başlığın

[2] Mezarlar, hazireler ve ilgili konulardaki diğer çalışmalar için ayrıca bkz.: Biçici (2012), Dönmez ve Demircan (2013), Muşmal ve Çetinaslan (2013), Fataha vd. (2014), Hanoğlu ve Bayhan (2017), Yarış (2017).

belirginleştirildiği tipleri ise kavuk olarak kabul eden bir tipoloji (Çal, 2015, s.131) tercih edilip sınıflandırılmıştır. Buna göre yapılan sınıflandırmada başlıklar kendi içerisinde alt tiplere ayrılarak ve her başlık kendi içerisinde değerlendirilmiştir.

Çalışmamızda hazirelerdeki mezar taşlarında bulunan başlıklarda, kronolojik bir sıralama yapılmıştır. Tarihi belli olmayan başlıklarda inceleme ve değerlendirilmeye tabii tutulmuştur. Hazirelerdeki mezar taşlarında yazılı olan kimlik bilgilerinden hareketle başlıkların hangi mesleklere ve hangi unvanlara sahip olduğu tespit edilmiştir.

Başlık örnekleri bulundukları camilerin isimleri kısaltılarak verilmiştir. Ulu Camii UC, Yusuf Paşa Camii YPC, Hekim Dede Camii HDC, Halil'ür-rahman Camii HRC, Mevlid-i Halil Camii MHC, Dede Avni DA şeklinde yazılmıştır. Proje kapsamında hazirelerin vaziyet planları çizilmiş ve hazirelerdeki mezar taşları tek tek sistematik olarak numaralanıp vaziyet planlarında işlenmiştir, örneklerde bu numaralara göre verilmiştir.

Urfa Tarihi Camii Hazirelerindeki Mezar Taşı Başlık Biçimleri

Hazirelerdeki mezar taşı başlıklarında sarık, kavuk, fes, silindirik başlık, tarikat başlığı olmak üzere 5 ana tip belirlenmiştir.

Sarık Şeklindeki Başlıklar: Sözlükte sarık, fes, külâh, kavuk gibi başa giyilen şeyler üzerine sarılan tülbent, şal vb. amâme, imâme, destar anlamına gelmektedir (Ayverdi, 2006, s.2678). Sarıklar sarılış biçimlerine göre farklı isimler almışlardır (Koçu, 1967, s.202). Osmanlı toplumunda kavukların çoğu genellikle sarıklı olduğundan sarık ile kavuk aynı anlamda kullanılmıştır (Arseven, 1983, s.1767).

Genellikle 15-17. yüzyıllarda kavuklarda, üzerine sarık sarılan başlık ya hiç görünmüyor ya da sadece tepesi görünmektedir, 18-19. yüzyıllardaki kavuklarda başlık büyük ölçüde görünür durumda yapılmıştır. Bu nedenle ikisi arasındaki farkın anlaşılabilmesi için başlıklarda sarık ve kavuk ayrımı yapılmıştır (Çal, 2000, s.209). Osmanlı döneminde her sınıfın kendine has bir sarık şekli vardır. Ancak sarık, daha çok ulema sınıfı tarafından kullanılmış, ulemânın simgesi olarak görülmüştür (Arseven, 1983, s.1767).

Urfa tarihi cami hazirelerinde sarık biçimindeki başlık, yöntem kısmında da belirttiğimiz gibi bir iç başlığın daha az görüldüğü veya hiç görülmediği başlıklar olarak tanımlanmıştır. Sarık tipi başlıklarda 3 alt tip belirlenmiştir.

1.tip: Bir daire şekline benzer biçimde yapılmış başlığın üstteki tepe kısmından az bir bölüm görülmektedir (UC 6, 25, 28, 80, 81, 82, YPC 19, 25, 45, MHC 37, 82, 83, 91, 100, 111, 133, 168, 183, 186, 201, HDC 40, HRC 28) (Tablo 1). Bu tipte sarık başlığı büyük ölçüde kaplar. Örneklerin bir kısmında genel biçim daha basık ve yayvan iken bir kısmında alt ve üstte doğru daralma görülmektedir.

2.Tip: Yukarıya doğru daralarak uzanan dairevi başlığın üstte az görünen tepe kısmı daha geniş ve genellikle dilimli yapılmıştır (UC 105, HRC 16, MHC 35, 62, 64, 149, 153, 158, 172, 173) (Tablo 1).

3.Tip: Alttaki sarık kısmı dairevi şekle değil daha çok bir fes biçimine benzemektedir. Bunun devamında üstteki tepe kısmında geniş ve yüksek olmayan bir iç başlık bulunmaktadır (MHC 26, 52, 66, 163, 192) (Tablo 1).

Hazirelerdeki mezar taşlarından toplam 37'sinde sarık tipi başlık görülmektedir. Ulu Camii haziresinde sarık şeklinde yapılmış 7 başlıkta en erken tarih 1852 ve seyit soyundan gelen bir şeyhe aittir, en geç tarih ise 1922 ve seyit unvanlı bir hafıza aittir. Yusuf Paşa Camii haziresinde sarık şeklinde yapılmış 3 başlıktan erken tarihli olan 1814 hacı unvanlı bir kişiye, diğeri ise 1913 tarihlidir ve bir müftüye aittir. Hekim Dede Camii haziresinde 1 sarık şeklinde yapılmış başlık, 1916 tarihlidir

ve bir ağa oğluna aittir. Halil'ür-rahman Camii haziresinde sarık şeklinde yapılmış 2 başlıktan biri 1885 tarihli olup bir şeyhe, 1913 tarihli olan ise Halil'ür-rahman şeyhinin oğluna aittir. Mevlid-i Halil Camii haziresinde sarık şeklinde yapılmış 24 başlıkta en erken tarih 1864 ve ağa unvanlı bir kişiye aittir, en geç tarih ise 1950'dir (Tablo 1).

Hazirelerdeki sarık tipi başlıklar 1814 ile 1950 yılları arasına tarihlenmektedir ve seyit, şeyh, hafız, hacı, hoca, gibi unvanlar ile müftü, vaiz, çavuş, esnaf gibi meslekler belirtilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1: Sarık Şeklindeki Başlıklar

1. Tip					
UC 6 1852-Şeyh	UC 25 Seyyid	UC 28 1863-İmam	UC 80 1922-Seyyid	UC 81 1875	UC 82
YPC 19 1907-Hacı	YPC 25 1913-Müftü	YPC 45 1814-Hacı	MHC 37 1903	MHC 82 1906-Ağa	MHC 83 1913-Hoca
MHC 91 1950	MHC 100 1880-Şeyh	MHC 111	MHC 133 1915	MHC 168 1862-Seyyid	MHC 183 1899-Şeyh
MHC 186 1915-Çavuş	MHC 201 1892-Şeyh	HDC 40 1916	HRC 28 1913-Şeyh Oğlu		
2. Tip					
UC 105 1902-Eşraf	HRC 16 1885-Şeyh	MHC 35 1915	MHC 62 1910-Hacı	MHC 64 Seyyid- Alim	MHC 149 Seyyid

MHC 153 1909-Hacı	MHC 158 1893-Kurra-zâde	MHC 172 1931-Hacı	MHC 173 1864-Ağa		
3. Tip					
MHC 26 1906Muhasebeci	MHC 52 1915	MHC 66 1918	MHC 163 1924-Hacı	MHC 192 1950	

Urfa cami hazirelerindeki mezar taşlarında sarık şeklinde yapılmış başlık örnekleri genel olarak Osmanlı mezar taşı başlıklarına benzemekle birlikte Urfa örneklerinin daha az işçilikli ve yerel bir üslup ile yapılmış olduğu görülmektedir. Ayrıca Urfa'daki sarık tipindeki başlık örneklerinde genellikle sarık dilimleri bulunmamaktadır, dış yüzey düz yapılmıştır.

Birinci tipin benzer örnekleri, İstanbul (Laquer, 1997, s.145-147-148-154), (Sürün, 2006, s.304-319), (Çal, 1999, s.209), Bursa (Mermutlu&Öcalan, 2011), İnegöl (Çetinaslan, 2021, s.24-25), Edirne (Çal&Canyurt, 2019, s.223-235), Sakarya (Gündoğdu&Şeyban, 2021, s.284-285), Boyabat (Çal, 2015, s.132), Kastamonu (Çal, 2008), Göynük (Çal, 2007, s.305), Giresun (Çal, 2008, s.267-268) mezar taşlarındaki başlıklarda görülmektedir. İkinci tipin benzer örnekleri, İstanbul (Laquer, 1997, s.147), (İşli, 2009, s.120-122), Bursa (Mermutlu&Öcalan, 2011), Sakarya (Gündoğdu&Şeyban, 2021, s.285-290), Boyabat (Çal, 2015, s.132), Kastamonu (Çal, 2008), Göynük (Çal, 2007, s.304), Giresun (Çal, 2008, s.268), (Çal&İltar 2011, s.25) mezar taşlarındaki başlıklarda görülmektedir. Üçüncü tip başlıkların benzerlerini Urfa'daki tarihi müstakil mezarlık alanlarında görmekteyiz (Güler, 2017).

Kavuk Şeklindeki Başlıklar: Sözlükte kavuk, üzerine sarık sarılan çeşitli biçimdeki baş giyeceği anlamına gelmektedir. Çuhadan olan yüzü ile astarı arasına pamuk konur ve bu pamuk kavuğun cinsine göre çeşitli dikişlerle dikilmiştir (Ayverdi, 2006, s.1612). Osmanlı döneminde farklı statüde bulunan kişilerin kallâvi, kâtibi, molla, Horasânî, üsküf, yûsufî, selîmî, örf, mücevveze gibi adlarla anılan farklı kavuk tipleri taktıkları görülmektedir. Başlıklar sarık sarılış şekline göre dardağan, silme, burma gibi adlar da almışlardır (Arseven, 1983, s.984 Koçu, 1967, s.149).

Urfa tarihi cami hazirelerinde kavuk biçimindeki başlık, iç başlığın daha çok göründüğü, başlığın sarık kısmından daha çok belirginleştirildiği başlık tipleri için kullanılmıştır. Kavuk tipi başlıklarda 4 alt tip belirlenmiştir.

1.Tip: Başlığa sarılan sarık arkaya doğru kavisli olarak yükselmektedir. Sarığın ön yüzü bazı örneklerde düz dikdörtgen bazılarında dairevi şekildedir. Yan kavisler düzdür ve arka kısmı genellikle dilimli yapılmıştır. Başlığın tepe kısmında bazen yıldız kesitli bazen de düz yapılmış ince tepelik bölümü yer almaktadır. Bu tip başlıklar Urfa'ya has yerel bir başlık tipi olarak karşımıza çıkmaktadır. (UC 4, 12, 20, 23, 41, 43, 62, 72, 76, 95, 96, 120, MHC 2, 9, 19, 28, 36, 72, 155, 178, 180,197, 204, 207, 214, HDC 28, 32, HRC 23) (Tablo 2).

2.Tip: Kallavi kavuk (UC 48, YPC 1) (Tablo 2).

3.Tip: Katibi kavuk, başlığın alt yarısında iki yana doğru taşkın bir sarık sarılmıştır. Yüksek iç başlığın dış yüzü yan yana düşey çubuklar şeklinde yapılmıştır (YPC 6) (Tablo 2).

4.Tip: Sarık Kavuk Karması; Orta kısımda yanlara doğru daha taşkın yapılmış sarık ve devamında uzanan bir kavuktan oluşan başlıklardır. Bazı örneklerde içteki başlık alt ve üstten görülmektedir. Bu tip başlıklar özellikle baş kısmının daha kısa oluşu ile yerel bir başlığa dönüşmüştür (YPC 28, 36, HRC 3, 41, MHC 45, 181) (Tablo 2).

Hazirelerdeki mezar taşlarından toplam 37'sinde kavuk tipi başlık görülmektedir. Ulu Camii haziresinde kavuk şeklinde yapılmış 13 başlıkta en erken tarih 1695 ve Rakka-Urfa valisi Hüseyin Paşa'ya aittir, en geç tarih 1917 ve caminin mütevellisine aittir. Yusuf Paşa Camii haziresinde kavuk şeklinde yapılmış 4 başlıkta en erken tarih 1872'dir mesleği yazılmamıştır, en geç tarih 1910'dur ve seyit soyundan gelen bir şeyhe aittir. Hekim Dede Camii haziresinde kavuk şeklinde yapılmış 2 başlıktan biri 1912 tarihlidir, diğeri ise yazılar çok tahrip olduğu için okunamamıştır. Halil'ür-rahman Camii haziresinde kavuk şeklinde yapılmış 3 başlıktan ikisinde 1913 tarihi okunmuştur, diğerlerinde ise yazılar tahrip olduğu için okunamamıştır. Mevlid-i Halil Camii haziresinde kavuk şeklinde yapılmış 15 başlıkta en erken tarih 1819 olup bir turnacıbaşıya aittir, en geç tarih 1950'dir meslek ve unvan yazılmamıştır (Tablo 2).

Kavuk tipi başlıklar 1695 ile 1950 yılları arasına tarihlenmektedir ve seyit, şeyh, hacı, gibi dini unvanlar ile vali, kadı, imam, turnacıbaşı, muhasebeci, tüccar, esnaf meslekleri belirtilmiştir (Tablo 2).

Tablo 2: Kavuk Şeklindeki Başlıklar

1. Tip					
UC 4 1913-Hacı	UC 43 1865	UC 72 1889-Hacı	UC 76 1875-Seyyid	UC 96 1913	UC 120 1914
MHC 2 1879-Hacı	MHC 9 1911	MHC 19 1903	MHC 72 1908	MHC 155 1893-Hacı	MHC 178 1925-Hacı
MHC 197 1901-Ağa	MHC 207 1903-Tüccar	MHC 214 1848	HDC 28 1912	HDC 32	HRC 23 1913

UC 12 1917-Mütevelli	UC 20 1914	UC 23 1915	UC 41 1899-Hacı	UC 62 1807-Hacı	UC 95 1905-Hacı
MHC 28 1891	MHC 36 1837-Tüccar	MHC 180 1836-Hacı	MHC 204 1915-Ağa		
2. Tip			**3. Tip**		
UC 48 1695-Vali	YPC 1 1910-Seyyid		YPC 6 1872		
4. Tip					
YPC 28 1894-Tüccar	YPC 36 1898-Seyyid	HRC 3	HRC 41	MHC 45 1920	MHC 181 1819-Turnacıbaşı

Urfa cami hazirelerindeki mezar taşlarında kallavi ve katibi kavuk şeklinde yapılmış başlık örneklerinin genel olarak Osmanlı mezar taşı başlıklarına benzediği görülmektedir. Kallavi kavuk tipindeki başlıkların benzer örnekleri, İstanbul (İşli, 2006, s.37), (Laqeur, 1997, s.182), (Berk, 2006, s.25), Edirne (Çal&Canyurt, 2019, s.228). Katibi kavuk tipindeki başlıkların benzer örnekleri, İstanbul (Laquer, 1997, s.150), Çal, 2000, s.210), (Berk, 2006, s.27), (Sürün, 2006, s.305), Edirne (Arslan, 2006, s.175,464), Giresun (Çal, 2008, s.268), Göynük (Çal, 2007, s.305), Kastamonu (Gümüşdağ, 2007, s.187), İnegöl (Çetinaslan, 2021, s.28) mezar taşlarında görülmektedir.

Ancak Urfa mezar taşlarındaki birinci tip kavuk başlık örneklerinin çoğunluğunda, Osmanlı mezar taşlarındaki kavuk örnekleriyle benzerlik ilişkisini kurmak zordur. Urfa'daki örnekler yapılış biçimi, daha az işçiliğe sahip olması ile yerel bir başlık şeklinde yapılmıştır. Kavuk tipindeki başlıkların bir kısmının Urfa'ya has örnekler olduğu belirlenmiştir.

Sarık–kavuk karması olarak tanımladığımız tip, Osmanlı mezar taşlarındaki benzer tiplerinin yerel bir başlığa dönüşmüş ikinci sınıf bir uygulaması gibidir. Bu tip başlıkların benzerlerine, İstanbul (Çal, 2000, s.210), (İşli, 2006, s.53-89), Edirne (Çal&Canyurt, 2019, s.228) mezar taşlarında rastlanmıştır.

Fes Şeklindeki Başlıklar: Sözlükte, İslâm ülkelerinde şapka yerine giyilen, kalın kırmızı çuhadan yapılmış, tepeye doğru daralan silindirik şeklinde olup üstünden sarkan bir püskülü bulunan başlık olarak tanımlanmaktadır (Koçu, 1967, s. 111- 113). Fes, II. Mahmud Döneminde 1829 yılında yürürlüğe konan kanun ile çeşitli devlet kurumlarının resmi başlığı olmuştur. Osmanlı Döneminde yapılış biçimine göre Mahmûdi, Azîzi ve Hamîdi ismi alan fes, kullanılmaya başlanıldıkları dönemden itibaren mezar taşlarında da yoğun olarak görülmektedir. Osmanlı Döneminde Fes toplumun bütün kesimleri tarafından kullanılan bir başlık olmuştur (Laqueur, 1997, s.139), tek tip bir başlığa dönüştüğü için fes tipi başlıkların mesleği gösterme işlevi de ortadan kalkmıştır (Çal, 2015, s.137).

Hazirelerdeki fes tipi başlıklarda 4 alt tip belirlenmiştir.

1.Tip: Hamidi fesin üst çapı alt çapından daha dardır ve üst kısımdan alta doğru eğim azdır. Diğer fes tiplerine göre biraz daha uzun yapılmıştır. Bu tür feslerin genelinde arka tarafta bir püskül bulunmaktadır. (UC 2, 3, 5, 10, 18, 29, 44, 49, 50, 53, 61, 78, 84, 85, 88, 117, 119, YPC 4, 8, 14, 15, 17, 20, 22, 23, 34, 35, 42, 44, 47, 50, HDC 2, 4, 19, 20, 37, 42, MHC 11, 16, 18, 23, 24, 33, 40, 44, 49, 63, 74, 79, 80, 85, 87, 88, 97, 99, 101, 123, 124, 126, 134, 137, 147, 182, 208, 213, 219) (Tablo 3).

2.Tip: Mahmudi fes, Mecidi fes adı da verilen fes tipinde diğer feslerden farklı olarak fesin alt çapı üst çapından daha dardır, sıfır kalıpta alt çap ile üst çap eşittir. (UC 15, 56, 86, 108, HDC, 2, 10, 35, 36, HRC 6, 8, 39, MHC 56, 73, 125, 157, 159, 194, 202) (Tablo 3).

3.Tip: Azizi fesin alt çapı üst çapından büyüktür ve alta doğru eğim daha fazladır. (HDC 34, MHC 108) (Tablo 3).

4.Tip: Sarıklı fesler, diğer feslerden biraz daha uzun yapılmışlardır, biçimleriyle Mevlevi sikkelerine benziyor olsalar da üst kenarlarının dik açılı olmalarıyla sikke tipi başlıklardan ayrılmaktadırlar. Başlığın alt kısmına enli bir kuşak sarılmıştır. Başlığa sarılan kuşak çoğunlukla başlığın alt seviyesinden çok az yukardadır, bazı örneklerde ise kuşak alt kısımla aynı hizadadır. (UC 9, 16, 19, 21, 33, 57, 58, 68, 73, 106, 111, 115, MHC 31, 43, 68, 75, 78, 81, 103) (Tablo 3).

Hazirelerdeki mezar taşlarından toplam 105'inde fes tipi başlık görülmektedir. Ulu Camii haziresinde fes şeklinde yapılmış 33 başlıktan 18'i Hamidi, 3'ü Mahmudi ve 12'si sarıklı fes tipinde yapılmıştır. Başlıklarda en erken tarih 1852, en geç tarih 1919'dur ve ikisi de hacı unvanlı kişilere aittir. Yusuf Paşa Camii haziresinde fes şeklindeki 14 başlığın hepsi Hamidi fes tipinde yapılmıştır, en erken tarih 1878 ve bir hocaya aittir, en geç tarih 1916'dır. Hekim Dede Camii haziresinde fes şeklinde yapılmış 11 başlıktan, 6'sı Hamidi, 4'ü Mahmudi ve 1'i Azizi fes şeklinde yapılmıştır. Başlıklarda en erken tarih 1899, en geç tarih 1925'dir. Mezar taşları üzerindeki yazıların büyük bir kısmı çok tahrip olduğu için bazılarında da yazılmadığından meslek ve unvanlarla ilgili bilgi belirlenememiştir. Halil'ür-rahman Camii haziresinde fes şeklindeki 3 başlık Mahmudi tarzda yapılmıştır, birinde 1922 tarihi vardır ancak meslek veya unvan yazılmamıştır. Mevlid-i Halil Camii haziresinde fes şeklinde yapılmış 44 başlıktan, 29'u Hamidi, 7'si Mahmudi, 1'i Azizi ve 7'si sarıklı fes şeklinde yapılmış olup, en erken tarih 1868'dir ve hacı unvanlı bir kişiye aittir, en geç tarih 1959'dur (Tablo 3).

Fes tipi başlıklar 1852 ile 1959 yılları arasına tarihlenmektedir ve seyit, hacı, gibi dini unvanlar ile mutasarrıf (vali), general-paşa, komutan, subay, zabit katibi, alay katibi, jandarma bölük emini, miralay- liva vekili (albay-tugay vekili) gibi meslekler belirtilmiştir (Tablo 3)

Hazirelerdeki mezar taşlarında feslerin sayısının çok olması ve aynı biçimde yapılmış olması sebebiyle, tablo 3'de aynı tipte olanlardan ikişer tane örnek verilmiştir, Tablo 4'de detaylı olarak tanımladık. Sarıklı feslerin hepsi Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3: Fes Şeklindeki Başlıklar

1. Tip		**2. Tip**		**3.Tip**	
UC 3	YPC 50	UC 15	HDC 35	MHC 108	
4.Tip					
UC 9 1919	UC 16 1916-Hacı	UC 19 1896-Molla	UC 21 1902-Hacı	UC 33 1913	UC 57 1909
UC 58 1914-Tüccar	UC 68 1916	UC 73 1890-Seyyid	UC106 1904	UC 111 1909-Hacı	UC 115 1899-Binbaşı
MHC 31 1896	MHC 43 1931	MHC 68 1951	MHC 75 1886-Molla	MHC 78 1916	MHC 103 1915

Tablo 4: Fes Başlıkları

F.3.a.					
Mezar No	**Tarih**	**Meslek-Unvan**	**İsim**	**Tarih**	**Meslek- Unvan**
UC 2	1887	Seyyid	UC3	1883	Paşa
UC 5		Hacı	UC 10	1925	Hacı
UC 18	1895	Ağa	UC 29	1915	
UC 44	1920	Hacı	UC 49	1879	
UC 50	1880	Urfa Mutasarrıfı	UC 53	1910	Hacı
UC 61	1906	Yüzbaşı	UC 78	1898	
UC 84	1894	Hacı	UC 85		
UC 88	1909	Hacı	UC 117		
UC 119	1905		YPC 4	1908	Askeri Kâtip
YPC 8	1903	Paşa Oğlu	YPC 14	1909	Asker Oğlu
YPC 15	1896	Hacı	YPC 17	1886	Hafız
YPC 20	1878	Hoca	YPC 22	1897	Askeri Kâtip
YPC 23	1910	Jandarma Bölük Emini	YPC 34	1884	Hafız
YPC 35		Hacı	YPC 42	1900	
YPC 44	1886	(Miralay) Albay	YPC 47	1890	
YPC 50	1916		HDC 2		
HDC 4	1917		HDC		
HDC 20	1899		HDC 37	1919	
HDC 42	1905		MHC 11	1920	
MHC 16	1886	Hacı	MHC 18	1918	
MHC 23	1904	Ağa	MHC 24	1919	
MHC 33		Hacı	MHC 40	1891	Hafız
MHC 44	1899		MHC 49	1916	Ağa
MHC 63	1908		MHC 74	1904	Askeri Doktor
MHC 79	1918		MHC 80	1911	
MHC 85		Subay	MHC 87	1909	
MHC88	1909		MHC 97	1916	
MHC 99	1913		MHC 101	1880	
MHC 123	1955		MHC 124	1955	
MHC 126	1955		MHC 134	1903	
MHC 137	1918		MHC 147	1896	
MHC 182	1906		MHC 208	1951	
MHC 213	1950	Albay	MHC 219	1918	Hacı
F.3.b.					
UC 15	1852	Hacı	UC 56	1869	Hacı
UC 86	1896	Subay	UC 108	1904	Adliye Başkâtibi
HDC 2			HDC 10	1906	
HDC 35	1925		HDC 36	1921	
HRC 6	1922		HRC 8		Şeyh
HRC 39			MHC 56	1949	
MHC 73	1955	Hacı	MHC 125	1959	
MHC 157	1953		MHC 159	1924	
MHC 194	1868	Hacı	MHC 202		
F.3.c.					
MHC 108	1911				
F.3.d.					
UC 9	1919		UC 16	1916	Hacı
UC 19	1896	Molla	UC 21	1902	Hacı
UC 33	1913		UC 57	1909	
UC 58	1914	Tüccar	UC 68	1916	
UC 73	1890	Seyyid	UC 106	1904	
UC 111	1909	Hacı	UC 115	1899	Binbaşı
MHC 31	1896		MHC 43	1931	
MHC 68	1951		MHC 75	1886	Molla

MHC 78	1916		MHC 81		
MHC 103	1915				

Urfa cami hazirelerindeki mezar taşlarında fes şeklinde yapılmış başlık örnekleri genel olarak Osmanlı mezar taşı başlıklarına benzemektedir. Birinci tipin benzer örnekleri, İstanbul (Çal, 2000, s.212), (Laquer, 1997, s.157), (Sürün, 2006, s.235), (Bayraktar, 2019, s.237), Kastamonu (Canyurt, 2007, s.171), (Çal, 2008, s.23), Edirne (Arslan, 2006, s.467), Göynük (Çal, 2007, s.307), Giresun (Çal&İltar, 2011, s.32), ikinci tipin benzer örnekleri, İstanbul (Çal, 2000, s.212), (Laquer, 1997, s.157), (Sürün, 2006, s.327), (Bayraktar, 2019, s.226), (Çal&İltar, 2011, s.32), üçüncü tipin benzer örnekleri, İstanbul (Çal, 2000, s.212), (Laquer, 1997, s.157), (Sürün, 2006, s.335), (Bayraktar, 2019, s.223), Kastamonu (Canyurt, 2007, s.1719), (Gümüşdağ, 2007, s.190), (Gündoğan, 2007, s.251), (Çal, 2008, s.22), Göynük (Çal, 2007, s.307), Edirne(Arslan, 2006, s.466), Boyabat (Çal, 2015, s.137), dördüncü tipin benzer örnekleri, İstanbul (Çal, 2000, s.212) mezar taşlarında görülmektedir.

Silindirik Başlıklar: Üst kısmı yuvarlatılmış silindir şeklinde olan ve bir takkeye benzeyen başlığın alt seviyesinden çok az yukarda dışardan iki dairevi dilim sarılmasıyla oluşmuştur. Başlığın ön kısmında iki paralel dilim görülmektedir, bunlar arka tarafta çapraz olarak birbirlerine bağlanmışlardır. (UC 113, HDC 9, 16, MHC 69, 162, 196) (Tablo 5).

Urfa tarihi cami hazirelerindeki mezar taşlarından toplam 6'sında silindirik başlık görülmektedir. Ulu Camii haziresinde 1, Hekim Dede Camii haziresinde 2, Mevlid-i Halil Camii haziresinde 3 başlık bu şekilde yapılmıştır. Silindirik başlıklar 1894 ile 1919 yılları arasına tarihlenmektedir, bir unvan ve meslek ismi belirtilmemiştir.

Ulu Camii haziresinde bu başlık şeklinde yapılmış 1 tane bulunmaktadır, 1919 tarihli başlıkta bir meslek ve unvan yazmamaktadır. Hekim Dede Camii haziresinde silindirik başlık şeklinde 2 başlık yer almaktadır. Başlıkların ikisi de 1895 tarihlidir, taşlar çok tahrip olduğu için bir meslek ve unvan okunamamıştır. Mevlid-i Halil Camii haziresinde bu tipte 3 başlık tespit edilmiştir. Erken tarihli olan 1894'dür, diğer ikisi 1915 tarihine aittir. Herhangi bir meslek ve unvan ismi bulunmamaktadır (Tablo 5).

Tablo 5: Silindirik Başlıklar

UC 113- 1919	HDC 9- 1895	HDC 16- 1895	MHC 69- 1915	MHC 162- 1894	MHC 196- 1915

Tarikat Başlıkları: Sikke; Sikke sözlükte, Mevleviler'in başlarına giydikleri, 25-30 santim boyunda, silindir şeklinde, dövme keçeden yapılmış, bal rengi veya beyaz külah olarak tanımlanmıştır (Ayverdi, 2006, s.2794). Mevlevilikte Mevlana'nın soyundan gelen çelebiler başlıklarına destar sarar ve destar alttan sikke görünmeyecek şekilde yapılmıştır. Çelebi olmayanların ise sikkenin alt ucu görünecek şekilde bir parmak kadar yukardan sarmışlardır (Bakırcı, 1999, s.18).

Tâc; diğer bir tarikat başlığı olan tâc ise tasavvuf kültüründe tarikatlarda şeyhlerin ve sülûkte belli bir mertebeye ulaşmış dervişlerin tarikat kıyafeti olarak başlarına giydikleri ve her tarikata göre farklı şekil ve renkte yapılmış olan başlık olarak tanımlanmaktadır (Ayverdi, 2006, s.2987). Tarikat tâclarını birbirinden ayıran en önemli işaret terkli (dilimli, parçalı) veya terksiz oluşlarıdır (Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, 2002, s.51). Bu özellikleriyle tâcı giyen kişinin hangi tarikata mensup olduğu anlaşılmaktadır.

Tarikat başlıklarında 2 ana tip belirlenmiştir.

1.Tip: Sikkedir. Mevlevi sikkesi gibi yapılan uzun başlıklar iki biçimde yapılmıştır. İlk tipte, Mevlevi sikkesi gibi olan uzun bir başlığın alt kısmına enli bir kuşak sarılmıştır. Başlığa sarılan kuşak çoğunlukla başlığın alt seviyesinden çok az yukardadır, bazı örneklerde ise kuşak alt kısımla aynı hizadadır. Başlıkların üst kısmı yuvarlatılmış yarım küre şeklinde yapılmıştır. (MHC 53, 135, MHC-DA 2, 4, 5, 8) (Tablo 6). İkinci tipte, Mevlevi sikkesi şeklindeki uzun bir başlığın alt kısmı kuşaksız düzdür. Bu başlıkların da üstü yuvarlatılmış yarım küre şeklinde yapılmıştır. (MHC 34, MHC-DA 6, 7) (Tablo 6).

2.Tip: Kadiri Tacıdır. Üst kısmı yuvarlatılmış yarım küre şeklinde olan uzun başlığın, alt seviyesinden çok az yukarda üzeri baklava dilimi motifleri ile bezenmiş ince bir kuşak (sarık) bulunmaktadır. Başlığın yüzeyi bezemelidir. (MHC-DA 1, 3, MHC 115) (Tablo 6).

Hazirelerdeki mezar taşlarından toplam 12'sinde tarikat başlığı görülmektedir. Mevlid-i Halil Camii haziresinde 4 tarikat başlığı tespit edilmiştir. Bunlardan 3'ü sikke şeklinde yapılmış olup en erken tarih 1820 ve seyit soyundan gelen bir şeyhe aittir, en geç tarih ise 1953'dür. Hazirede Kadiri tacı şeklinde 1 başlık 1894 yılına aittir ve herhangi bir unvan belirtilmemiştir. Dede Avni Haziresinde 8 tarikat başlığı tespit edilmiştir. Bunlardan 6'sı sikke şeklinde yapılmış olup en erken tarih 1781 ve derviş unvanına sahip bir kişiye aittir, en geç tarih ise 1886 yılıdır. Hazirede Kadiri tacı şeklinde yapılmış 2 başlıktan erken tarihli olan 1883 ve seyit soyundan gelen hazireye de adını veren Kadiri şeyhi Dede Osman Avni'ye aittir (Güler,2014, s.63), diğeri ise 1903 tarihlidir ve seyit soyundan gelen bir dervişe aittir (Tablo 6).

Tarikat başlığı tipindeki başlıklar 1781 ile 1953 yılları arasına tarihlenmektedir seyit, şeyh, dede, derviş, baba, hacı, sofi gibi dini unvanlar belirtilmiştir (Tablo 6).

Tablo 6: Tarikat Başlıkları

1. Tip Sikke					
MHC 53 1820-Şeyh	MHC 135 Seyyid	MHC-DA 2 1814-Derviş	MHC-DA 4 1805-Dede	MHC-DA 5 1781-Derviş	MHC-DA 8 1814-Dede
MHC 34 1953	MHC-DA 6 1865-Seyyid Derviş	MHC-DA 7 1886-Sofi			

2.Tip Kadiri Tacı			
MHC-DA 1 1883-Şeyh	MHC-DA 3 1903-Seyyid	MHC 115 1894	

Urfa cami hazireleri mezar taşlarında Mevlevi sikkesi şeklinde yapılmış başlık örnekleri genel olarak Osmanlı şehirlerindeki mezar taşı başlıklarında yapılan örneklere benzemektedir. Birinci tipin benzer örnekleri, (Bakırcı, 1999, s.18), (Atasoy, 2000, s.106,108,109), (İşli, 2009, s.167), ikinci tipin benzer örnekleri (Yahyâ Âgâh b.Sâlih el-İstanbulî, 2002, s.53), (İşli, 2009, s.178), (Atasoy, 2000, s.92-133-178-181), (Berk, 2006, s.28) mezar taşlarında görülmektedir.

Değerlendirme

Çalışmamızda Urfa'da beş tarihi cami haziresinde bulunan mezar taşlarındaki toplam 197 başlık, biçim, tarih, meslek-unvan, cinsiyet, bezeme, malzeme özellikleriyle incelenip değerlendirilmiştir.

Başlıklar biçimlerine göre tipoloji yapılarak değerlendirilmiştir. Buna göre sarık, kavuk, fes, silindirik başlık, tarikat başlıkları, olmak üzere 5 ana tip ve bunların altında 13 farklı başlık tipi belirlenmiştir. Başlıklardan 37'si sarık, 37'si kavuk, 105'i fes, 6'sı silindirik başlık ve 12'si tarikat başlığı şeklinde yapılmıştır. Hazirelerdeki mezar taşlarında en yaygın başlık tipinin fes olduğu görülmüştür.

Sarık tipi başlık, hazirelerdeki mezar taşlarından toplam 37'sinde görülmektedir. Bu tip başlıklar 1814 ile 1950 yılları arasına tarihlenmektedir ve seyit, şeyh, hafız, hacı, hoca, vaiz gibi unvanlar belirtilmiştir.

Kavuk tipi başlık hazirelerdeki mezar taşlarından 37'sinde görülmektedir. Bu tip başlıklar 1695 ile 1950 yılları arasına tarihlenmektedir ve seyit, şeyh, hacı, gibi dini unvanlar ile vali, kadı, imam, muhasebeci, tüccar, esnaf meslekleri belirtilmiştir.

Hazirelerdeki başlıklardan kavuk içerisinde tanımladığımız, başlığa sarılan sarığın arkaya doğru kavisli olarak yükseldiği, sarığın ön yüzünün dikdörtgen veya dairevi şekilde yapıldığı, yan kavislerin düz ve arka kısmının genellikle dilimli yapıldığı, tepe kısmında bazen yıldız kesitli bazen de düz yapılmış ince tepelik bölümünün yer aldığı başlıkların Urfa'ya has yerel bir üslupla yapılmış başlık tipi olduğu tespit edilmiştir. Bu tipteki kavuk başlığın en erken 1807 tarihli ve bir hacıya, en geç 1905 tarihli ve yine hacı unvanlı bir kişiye ait olduğu belirlenmiştir.

Fes tipi başlık, hazirelerdeki mezar taşlarından toplam 105'inde görülmektedir. Bu tip başlıklar 1852 ile 1959 yılları arasına tarihlenmektedir ve hacı, hafız gibi dini unvanlar ile mutasarrıf (vali), general-paşa, komutan, subay, zabit katibi, alay katibi, jandarma bölük emini, miralay- liva vekili (albay-tugay vekili) gibi meslekler belirtilmiştir.

Tarikat başlığı, hazirelerdeki mezar taşlarından 12'sinde görülmektedir. Bu tip başlıklar 1781 ile 1953 yılları arasına tarihlenmektedir ve seyit, dede, şeyh, derviş, hacı, sofi gibi dini unvana sahip kişilere ait olduğu görülmektedir.

Silindirik başlık tipi, hazirelerdeki mezar taşlarından 6'sında görülmektedir. Bu tip başlıklar 1894 ile 1919 yılları arasına tarihlenmektedir ve ağa, bey gibi unvanlar belirtilmiştir.

Başlıkları tarih olarak değerlendirdiğimizde; Başlıklarda tarihlendirme, her bir başlık kendi içinde en erken tarih ve biçim, en geç tarih ve biçim olarak yapılmıştır. Buna göre hazirelerdeki en erken tarih Urfa Ulu Camii Haziresinde 1695 tarihli, Urfa valisine ait kavuk tipinde yapılmış başlıktır. En geç tarih ise Mevlid-i Halil Camii Haziresinde, 1959 tarihli üzerinde herhangi bir unvan ve meslek yazılı olmayan fes tipinde yapılmış başlıktır (Şekil 1).

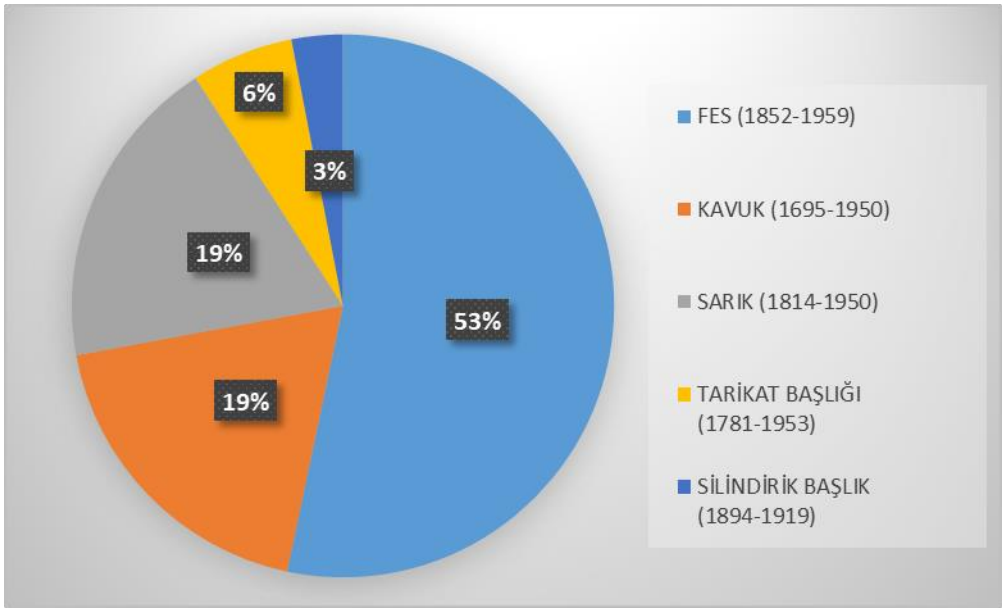

Şekil 1: Urfa Tarihi Cami Hazirelerindeki Mezar Taşı Başlık Tipleri ve Tarih Aralıkları

Başlıkları meslek ve unvan olarak değerlendirdiğimizde; Meslek ve unvanlarda çeşitlilik görülürken başlık biçimlerinde çeşitlilik görülmemektedir. Örneğin fes tipi başlıklar, asker, memur mezar taşında görülebildiği gibi dini unvana sahip kişilerin mezar taşlarında da görülebilmektedir.

Hazirelerde sarık tipi başlıklar, seyit, şeyh, hafız, hoca, vaiz gibi dini unvana sahip din adamlarına ait mezar taşlarında karşımıza çıkmaktadır. Kavuk tipi başlıkların, vali, kadı, muhasebeci, imam, tüccar gibi meslekler ile seyit, hacı, ağa gibi unvana sahip farklı kesimlerden kişiler tarafından kullanıldığı tespit edilmiştir. Fes tipi başlıklarda, paşa, albay, binbaşı, yüzbaşı gibi askeri erkân, kâtip, tabip gibi meslekler ve seyit, hacı, hafız, ağa gibi unvanlar tespit edilmiştir. Tarikat başlıklarında, seyit, şeyh, derviş, dede, baba, abdal, sofi, hacı gibi dini unvan ve statüler belirlenmiştir. Sikke tipinde yapılan başlıkların bulunduğu mezar taşlarında yatan kişilerin Mevlevi tarikatına mensup olduğu, taç şeklinde yapılan başlıkların bulunduğu mezar taşlarında ise yatan kişilerin Kadiri tarikatına mensup olduğu yazılmıştır. Silindirik başlıklarda, bir meslek ismi yazılmamıştır, sadece ağa ve bey unvanları belirtilmiştir.

Başlıkları cinsiyete göre değerlendirdiğimizde; Hazirelerdeki başlıkların hepsi erkek mezar taşlarına aittir. Kadın mezar taşlarında başlık bulunmamaktadır.

Başlıkları benzer örnekleri ile değerlendirdiğimizde; Urfa cami hazirelerindeki mezar taşlarında bulunan başlık örnekleri genel olarak Osmanlı şehirlerindeki mezar taşı başlıklarına benzemekle birlikte Urfa örneklerinin daha az işçilikli ve yerel bir üslup ile yapılmış olduğu görülmektedir.

Başlıklarda Bezeme; Urfa tarihi cami hazirelerindeki başlıklardan kadiri tacı şeklinde yapılmış 3 tarikat başlığında geometrik motifler ile yapılmış süsleme görülmektedir (MHC-DA 1,3, MHC 115). Uzun silindirik başlığın alt kısmı, üzeri küçük baklava dilimleri ile işlenmiş dairevi bir ince şerit halinde destarlı yapılmıştır. Başlığın destarlı kısmının üstünde kalan bölüm, kalın dikine yapılmış şeritlerle dört bölüme ayrılmıştır ve bu bölümlerde büyük üçgen motiflerin yapıldığı görülmektedir (Tablo 6).

Hazirelerdeki başlıklardan 12'sinin üzerinde ön yüzünde dini içerikli yazı yer almaktadır. UC 3 numaralı mezarda fes tipindeki başlıkta, Fatiha anlamında "Fatihatün" yazılmıştır. UC 4 numaralı mezarda sarık-kavuk karması tipteki başlıkta "maşallah" yazılmıştır ve yazıyı çevreleyen form ile stilize tuğra görünümü verilmiştir.

UC 72 numaralı mezarda yine sarık-kavuk karması tipteki başlığın ön yüzünde "La ilahe illallah", yan yüzünde ise "Dahale'l-cisr" yazmaktadır. Başlıktaki yazılar dikdörtgen çerçeveler içerisinde yazılmıştır. UC 96 numaralı mezarda sarık-kavuk karması tipteki başlığın ön yüzündeki yazı çok tahrip olduğu için sadece yazının bir kısmında bulunan "şefaat" okunabilmiştir. UC 105 numaralı mezarda sarık tipindeki başlığın ön yüzünde "şefaat ya Muhammed", UC 115 numaralı mezarda sarıklı fes tipindeki başlığın ön yüzündeki yazı da tahrip olduğu için sadece yazının bir kısmında bulunan "şefaat" okunabilmiştir.

MHC 82 numaralı mezarda sarık tipindeki başlıkta, "Şefaat Ya Resulallah", yazılmıştır ve yazıyı çevreleyen dışındaki form ile stilize tuğra görünümü verilmiştir. MHC 197 numaralı mezarda sarık-kavuk karması tipteki başlıkta, damla şeklinde yapılmış bir çerçeve içerisinde "Maşallah" yazılmıştır. MHC 207 numaralı mezarda yine sarık-kavuk karması tipteki başlıkta, kare bir çerçeve içerisinde "Meded Ya Allah Ya Allah meded" yazılmıştır. HDC 42 numaralı mezardaki fes ve YPC 1 numaralı mezarda kavuk tipindeki başlıkların ön yüzlerindeki yazılar okunamamıştır.

Başlıklarda malzeme; Urfa tarihi cami hazirelerindeki mezar taşlarında malzeme olarak bu bölgeye ait olan nahit taşı kullanılmıştır. Urfa merkez ve yakın ilçelerindeki taş ocaklarından temin edilen, açık kahverengi renkli ve kolay işlenebilir bir taştır. Osmanlının İstanbul, Bursa, Edirne gibi şehirlerindeki mezar taşlarında malzeme olarak genellikle mermer kullanıldığı ve daha kaliteli bir işçilikle yapıldığı görülmektedir. Oysa Urfa'da malzemenin tamamının taş olması ve diğer şehirlerdeki işçiliğe göre daha ikinci sınıf bir kalitenin olması mezar taşlarının ayırt edici özelliklerindendir.

Sonuç

Mezar taşlarında başlıklar, ölen kişinin kimlik ve aidiyetinin bir sembolü olarak yapılmışlardır. Toplumdaki sosyal statünün önemli bir göstergesi olan başlıklar, mezar taşlarının da en belirleyici unsurlarından biri olmuşlardır.

Urfa'da tarihi camilerden Ulu Camii, Yusuf Paşa Camii, Hekim Dede Camii, Halil'ür-rahman Camii ve Mevlid-i Halil Camii olmak üzere beş hazirede bulunan toplam 494 mezardan 197'inin baş mezar taşında başlık tespit edilmiştir. Başlıkların hepsi erkek mezarlarına aittir. Hazirelerde başlıklı tarihi mezar taşlarının büyük bir kısmı, Osmanlı Devleti'nin son dönemi XIX.-XX. yy. ile Cumhuriyetin ilk yıllarına aittir, ancak nadir de olsa daha erken tarihli mezar taşları da bulunmaktadır. Urfa tarihi cami hazirelerinde, şehrin üst düzey bürokratlarının, din görevlilerinin, âlimlerin, dini unvana sahip tarikat mensuplarının, askeri erkândan olan kişilerin ve şehrin ileri gelenlerinin metfun olduğu görülmektedir.

Hazirelerde sarık, kavuk, fes, silindirik başlık ve tarikat başlıkları olmak üzere 5 tip belirlenmiştir. Mezar taşlarında en yaygın başlık tipinin fes olduğu görülmüştür.

Hazirelerdeki mezar taşı başlıklarında en erken tarih Urfa Ulu Camii Haziresinde 1695 tarihli, Urfa valisine ait kavuk tipinde yapılmış başlıktır. En geç tarih ise Mevlid-i Halil Camii Haziresinde, 1959 tarihli üzerinde herhangi bir unvan ve meslek yazılı olmayan fes tipinde yapılmış başlıktır.

Hazirelerdeki mezar taşlarında mezarda yatan kişiye ait bilgiler incelendiğinde, kişilerin devlet kurumlarında görevli olduğu, askeri erkân, ilmiye sınıfı, dini kimlik ve unvana sahip olduğu görülmektedir. Ancak kişinin bir meslek ya da unvana sahip olduğu bilgisi her mesleğe göre farklı bir başlığın olduğunu kesinleştirmemektedir çünkü mezar taşlarının bir kısmında üzerlerindeki kimlik bilgisiyle başlık tipinin örtüşmediği görülmektedir.

Urfa tarihi cami hazirelerindeki mezar taşlarında belirlenen başlıklar, biçim, tarih, meslek ve unvan gibi genel özellikleriyle Osmanlı dönemindeki diğer şehirlerde bulunan mezar taşı başlıklarına büyük ölçüde benzerlik göstermektedirler. Ancak Urfa cami hazirelerindeki örneklerin daha yerel bir üslupla ve daha az nitelikli bir işçilikle yapılmış olduğu ve buraya has başlık tiplerinin bulunduğunu söyleyebiliriz.

Sonuç olarak Urfa tarihi camii hazirelerindeki mezar taşları, şehrin tarihi, kültürü ve sanatının hafızası olarak biçimleri, yazıları, süslemeleri kadar sahip oldukları başlıkları ile de dikkat çekmektedir. Mezar baş taşları üzerinde bulunan bu başlıklar, mezarda yatan kişilerin hayatta iken mensubiyetlerini anlatan birer tarihi veri değerindedir. Önemli kültürel miraslarımız arasında yer alan mezar taşlarının ve bunların en belirleyici özelliklerinden olan başlıkların belgelenmesi ve korunması tarihimizle bağımızın kopmamasını sağlayacaktır.

References

Arseven, C. E. (1983). *Sanat ansiklopedisi*. Milli Eğitim Basımevi.

Alper, M. (1987). *Urfa'nın mekânsal yapısı Türk İslam mimarisindeki yeri ve önemi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.

Arslan, A. (2006). *Edirne Üç Şerefeli Camii haziresi mezar taşları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.

Atasoy, N. (2000). *Derviş çeyizi: Türkiye'de tarikat giyim kuşam tarihi*. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Ayverdi, İ. (2006). *Misalli büyük Türkçe sözlük*. Kubbealtı Neşriyatı.

Bakırcı, N. (2005). *Mevlevi mezar taşları*. Rumi Yayınları.

Bayraktar, S. (2019). Karacaahmet Mezarlığındaki bir grup fes başlıklı mezar taşı. *The Journal of Academic Social Science Studies*, *76*, 221-240.

Berk, S. (2006). *Zeytinburnu'nun tarihi mezar taşları: Zamanı aşan taşlar*. Zeytinburnu Belediyesi Yayınları.

Biçici, H. K. (2012). Osmanlı Dönemi başlıklı Ortakent mezar taşları. *Turkish Studies*, *7*(4), 1063-1105. https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.3471

Canyurt, F. (2007). *Kastamonu şehri İsmail Bey Külliyesi, Saray Camisi, Hepkebirler Camisi, Muzafferiddin Gazi Türbesi hazirelerinde bulunan mezar taşları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.

Çal, H. (2000). İstanbul Eyüp'teki erkek mezar taşlarında başlıklar. In *Tarihi, kültürü ve sanatıyla III. Eyüp Sultan Sempozyumu tebliğleri* (28-30 Mayıs 1999) (pp. 226-241).

Çal, H. (2007). Göynük Bolu şehri mezar taşları. *Vakıflar Dergisi*, *30*, 307-395.

Çal, H. (2008). Giresun Müzesi ve Tirebolu Kalesi'ndeki mezar taşı başlıkları. In *Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu bildirileri* (9-11 Ekim) (Vol. 2, pp. 256-269).

Çal, H. (2010). Urfa şehri mezar-mezar taşları. In *15. Türk Tarih Kongresi'ne sunulan bildiriler* (11-15 Eylül 2006) (Vol. 4, pp. 1995-2008). Türk Tarih Kurumu

Çal, H. (2015). *Boyabat mezar taşları*. Boyabat Belediyesi Yayınları.

Çal, H., & Canyurt, F. (2019). Edirne şehrindeki mezar taşlarında başlık tipleri. In *2. Uluslararası Geleneksel Türk Mezar Taşları Sempozyumu bildiri kitapçığı* (22-25 Ağustos 2019) (pp. 223-248). Kimlik Yayınları.

Çal, H., & Çal Ataoğuz, Ö. (2008). *Kastamonu Atabey Gazi Camisi ve Türbesi hazirelerindeki mezar taşları*. Kastamonu Belediyesi Yayınları.

Çal, H., & İltar, G. (2011). *Giresun ili Osmanlı mezar taşları*. Giresun Valiliği Yayınları.

Çetinaslan, M. (2021). *Taşların dili: İnegöl mezarlıkları ve mezar taşları*. İnegöl Belediyesi Yayınları.

Dönmez, İ. H., & Demircan, B. (2013). Bir kültürel bellek taşıyıcısı olarak mezar taşlarını okumak. *Turkish Studies*, *8*(12), 415-426. https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.5852

Fataha, E. B., Yazar, T., & Arıç, M. H. (2014). Zara Eski Mezarlık'taki Osmanlı Dönemi mezar taşları. *Turkish Studies*, *9*(10), 149-201. https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.7446

Güler, G. (2010). Urfa Harran Kapı Mezarlığındaki 16-17. yüzyıldan üç mezar taşı. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *24*, 128-142.

Güler, G. (2014). Urfa Dede Avni Haziresindeki tarihi mezar taşları. *Sufi Araştırmaları*, *5*(9), 63-99.

Güler, G. (2015a). Urfa Ulu Camii Haziresindeki mezar taşları. *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, *20*, 171-190.

Güler, G. (2015b). Urfa Yusuf Paşa Camii Haziresindeki mezar taşları. In *I. Uluslararası İslam Tarihi ve Medeniyetinde Şanlıurfa Sempozyumu bildirileri* (pp. 306-324).

Güler, G. (2016). Urfa Mevlid-i Halil Camii Haziresindeki mezar taşları. *Vakıflar Dergisi*, *46*, 141-158.

Güler, G. (2017). Urfa Hekim Dede Camii Haziresindeki mezar taşları. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *20*, 497-515. https://doi.org/10.9775/kausbed.2017.031

Güler, G. (2018). Urfa Halilü'r-Rahman Camii Haziresi'ndeki mezar taşları. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi*, *39*, 104-119. https://doi.org/10.17498/kdeniz.442610

Güler, G. (2019). Urfa Ulu Camii Haziresi'ndeki mezar ve mezar taşları süslemeleri. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi*, *42*, 142-153. https://doi.org/10.17498/kdeniz.558

Güler, G., & Güler, M. (2017). *Mevlid-i Halil Camii Haziresi*. Şanlıurfa Valiliği (ŞURKAV) Yayınları.

Güler, M., & Aktuğ Kolay, İ. (2006). 12. yüzyıl Anadolu Türk camileri. *İstanbul Teknik Üniversitesi Dergisi*, *5*(2), 83-90.

Gümüşdağ, G. (2007). *Kastamonu şehri Nasrullah Camisi, Yılanlı Camisi, Yakup Ağa Camisi, Ahmet Dede Camisi hazirelerindeki mezar taşları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.

Gündoğdu, O., & Şeyban, L. (2021). Sakarya Osmanlı mezar taşlarından örneklerle dardağan serpuşlar. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (İSTEM)*, *38*, 273-302. https://doi.org/10.31591/istem.1036095

Hanoğlu, C., & Bayhan, A. A. (2017). Rize şehir merkezinde bulunan Osmanlı Dönemi bezemeli kadın mezar taşları. *Turkish Studies*, *12*(3), 235-308. https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.11124

İşli, N. (2006). *Yeniçeri mezar taşları*. Turkuaz Yayınları.

İşli, N. (2009). *Osmanlı serpuşları*. İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı Yayınları.

Koçu, R. E. (1967). *Türk giyim, kuşam ve süslenme sözlüğü*. Sümerbank Yayınları.

Laquer, H. P. (1997). *Hüve'l-Baki: İstanbul'da Osmanlı mezarlıkları ve mezar taşları* (S. Dilidüzgün, Çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Mermutlu, B., & Öcalan, H. B. (2011). *Tarihi Bursa mezar taşları I: Bursa hazireleri*. Bursa Belediyesi Yayınları.

Mermutlu, B., & Öcalan, H. B. (2012). *Tarihi Bursa mezar taşları II: Emirsultan Mezarlığı*. Bursa Belediyesi Yayınları.

Muşmal, H., & Çetinaslan, M. (2013). Konya ili Beyşehir ilçesi Fasıllar Köyü mezar taşları. *Turkish Studies*, *8*(7), 323-354. https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.5101

Sürün, M. (2006). *İstanbul Şeyh Vefa Camii Haziresi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.

Turan, A. N. (2005). *XVI. yüzyılda Urfa (Ruha) Sancağı*. Şanlıurfa Valiliği (ŞURKAV) Yayınları.

Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî. (2002). *Mecmu'atü'z zara'if sandukatu'l-ma'arif: Tarikat kıyafetlerinde sembolizm* (S. Tayşi, Çev.). Ocak Yayınları.

Yarış, S. (2017). Üsküdar Rum Mehmet Paşa Camii haziresindeki mezar taşları. *Turkish Studies*, *12*(13), 577-642. https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.11632

ETHICAL DECLARATIONS

Research and Publication Ethics

I declare that this article is an original work and was prepared in accordance with the principles of scientific research and publication ethics. The article has not been published elsewhere and is not currently under review by another journal.

All sources used in the study have been cited in accordance with academic standards. I declare that the study does not contain plagiarism, fabrication, falsification, or manipulation of data, and that the research findings have been presented in accordance with the principles of scientific integrity.

Author Contributions

The author single-handedly designed, conducted, and analyzed the study and prepared the report for this article. I have reviewed and approved the final version of the article and agreed to its publication.

Conflict of Interest

I declare that there is no conflict of interest regarding the publication of this manuscript.

Funding

This research did not receive any specific grant, financial support, or funding from any public, commercial, or non-profit funding agencies.

Artificial Intelligence (AI) Usage Disclosure

During the preparation of this manuscript, artificial intelligence tools may have been used solely for limited purposes such as language editing, translation assistance, and stylistic improvement. Any AI-assisted translations or language corrections were carefully reviewed and verified by the author. Artificial intelligence tools were not used to generate the core scientific content, research design, analysis, or scholarly conclusions. All academic responsibility for the content of the manuscript rests entirely with the author.

Copyright and Permissions

I confirm that all necessary permissions for copyrighted materials have been obtained where required and that the manuscript does not violate any intellectual property rights.

Author Approval

I confirm that they have read and approved the final version of the manuscript and consent to its submission and publication.

ETİK BEYANLAR

Araştırma ve Yayın Etiği

Bu makalenin özgün bir çalışma olduğunu ve bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hazırlandığını beyan ederim. Makale daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış olup başka bir dergide değerlendirme sürecinde değildir.

Çalışmada kullanılan tüm kaynaklar akademik kurallara uygun biçimde atıflanmıştır. Çalışmanın intihal, veri uydurma, veri tahrifi veya manipülasyon içermediğini; araştırma bulgularının bilimsel dürüstlük ilkelerine uygun şekilde sunulduğunu beyan ederim.

Yazar Katkısı

Çalışmanın tasarlanması, yürütülmesi, analizi ve makalenin raporlama aşamasını tek başına yürütmüştür. Makalenin son hâlini okuyup onayladım ve yayımlanmasını kabul ettim.

Çıkar Çatışması

Bu makalenin yayımlanmasına ilişkin herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan ederim.

Finansal Destek

Bu araştırma herhangi bir kamu kurumu, ticari kuruluş veya kâr amacı gütmeyen kuruluş tarafından finansal olarak desteklenmemiştir.

Yapay Zekâ Kullanım Beyanı

Makalenin hazırlanması sürecinde yapay zekâ araçlarından yalnızca dil düzenleme, çeviri desteği ve anlatım iyileştirmesi amacıyla sınırlı ölçüde yararlanılmıştır. Yapay zekâ araçları tarafından yapılan çeviri ve dil düzenlemeleri tarafımdan dikkatle kontrol edilmiştir. Yapay zekâ araçları çalışmanın bilimsel içeriğinin, araştırma tasarımının, analizlerinin veya akademik sonuçlarının oluşturulmasında kullanılmamıştır. Makalenin içeriğine ilişkin tüm akademik sorumluluk bana aittir.

Telif Hakları ve İzinler

Telif hakkı gerektiren materyaller kullanılmışsa gerekli izinlerin alındığını ve çalışmanın herhangi bir fikrî mülkiyet hakkını ihlal etmediğini beyan ederim.

Yazar Onayı

Makalenin son hâlini okudum, onayladım ve yayımlanmasını kabul ettiğimi beyan ederim.